

Willem III op een voetstuk

De beïnvloeding van de publieke opinie in pamfletten van Samuel van der Heiden over stadhouder-koning Willem III

Eindwerkstuk bachelor Nederlandse taal en cultuur, Universiteit Utrecht

Jorinde van Leeuwen

3491935

Onder begeleiding van Feike Dietz

9 mei 2012

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Historische context	2
Pamfletten en publieke opinie	4
Methode van onderzoek	6
Hoofdstuk 1 – <i>Lof-zang</i> (1692).....	8
1.1 Historische context	8
1.2 Voorzang	9
1.3 Zang	11
1.4 Toezang.....	12
Hoofdstuk 2 – <i>Neederlandsse helden-lof</i> (1692).....	14
2.1 Historische context	14
2.2 Exordium en narratio	15
2.3 Argumentatio en peroratio.....	18
2.4 Overige bijzonderheden	20
Hoofdstuk 3 – <i>Neerlands-treurzang of kooningkljike traanen</i> (1695).....	22
3.1 Historische context	22
3.2 Druk en opdracht	22
3.3 Exordium.....	25
3.4 Laus	27
3.5 Luctus.....	28
3.6 Consolatio	29
Hoofdstuk 4 – <i>Oranjelof</i> (1695).....	32
4.1 <i>Aan den Kooning</i>	33
4.2 <i>Wraakdicht</i>	33
4.3 <i>Aan alle de Lasteraars</i>	35
4.4 <i>Op het verraders Moordbesluit</i>	37
Hoofdstuk 5 – <i>Geboortezang</i> (1695).....	41
5.1 Opdracht	41
5.2 Exordium.....	42
5.3 Narratio en argumentatio	42
5.4 Peroratio	49
Conclusie	52
Bibliografie	56

Afbeelding op voorblad: Heiden 1692a: 1; Heiden 1692b: 1; Heiden 1695a: 1; Heiden 1695b: 1; Heiden 1695c: 1; Heiden 1695d: 1.

Inleiding

'O dolle raazerny uit de afgrond opgekoomen!
Hoe zijt gy teegens Hem¹ zo vinnig ingenoomen?
Die u bevrijd van Moord en Fransse dwinglandij,
Die voor de Vrijheid vegt, en dempt de slavernij,
Waar meê gy wierd gedreigd? Hoe kunt gy hem nóg haaten,
Die als een Atlas schraagd ons' zeeven vrye Staaten?²

Dit verwijtende fragment komt uit de *Oranjelof* van Samuel van der Heiden, 1695. Eind zeventiende eeuw was de Republiek verwickeld in de Negenjarige oorlog (1688-1697), waarin Frankrijk tegen onder andere de Republiek en Groot-Brittannië streed. In de Republiek zelf was het ook niet rustig; er waren veel discussies gaande tussen twee kampen: de Oranjegezinden en de staatsgezinden.³ Veel schrijvers uitten hun mening door pamfletten te schrijven. Samuel van der Heiden was een van deze pamfletschrijvers en in het bovenstaande fragment komt zijn standpunt duidelijk naar voren: Van der Heiden was Oranjegezind.

Ik heb vijf pamfletten gevonden waarin Van der Heiden over Willem III schrijft. In deze pamfletten komt de mening van Samuel van der Heiden sterk naar voren. Het lijkt mij erg interessant om te onderzoeken hoe Samuel van der Heiden de publieke opinie probeert te vormen in zijn werken over Willem III. Door onderzoek te doen naar tekstuele kenmerken zou een antwoord op die vraag te vinden moeten zijn. Hierbij is het noodzakelijk dat er verschillende elementen van de tekstuele kenmerken onderzocht worden, zodat er een breed beeld ontstaat van de manieren waarop een zeventiende-eeuwse tekstschrijver de publieke opinie kan beïnvloeden.

In deze inleiding zal ik eerst een overzicht geven van de relevante historische gebeurtenissen, waarna de definiëring van de begrippen pamfletten en publieke opinie aan bod zullen komen. Aansluitend zal de onderzoeksmethode behandeld worden.

Historische context

Om een goed beeld te krijgen van de context waarin Samuel van der Heiden zijn werken schreef, zal ik hier kort het leven van Willem III schetsen. De relevante politieke gebeurtenissen zullen daarbij ook behandeld worden. Bij de bespreking van de pamfletten in de hoofdstukken zal er dieper op de voor het pamflet relevante gebeurtenissen ingegaan worden.

---

¹ Stadhouder Willem III.

² Heiden 1695c: 10.

³ Stipriaan 2002: 64.

Willem III (1650-1702) was de zoon van Willem II en Mary Stuart I. Vanaf zijn geboorte stond hij al tussen twee partijen in: de Republiek en Groot-Brittannië. Zijn moeder was de zus van de Britse koning Karel II, zijn vader was prins van Oranje en tussen 1647 en 1650 stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Gelderland en Groningen. Vlak voor de geboorte van Willem III overleed Willem II en het stadhouderschap werd niet overgedragen.⁴ De macht werd vervolgens door de Staten van de verschillende provincies naar hen toe getrokken en voornamelijk raadspensionaris Johan de Witt werd de machtigste man in de Republiek. Hij wilde een republikeinse staat creëren, waarin geen 'eminent hoofd' de leiding had. Het belangrijkste argument hiervoor was de angst voor een tirannie.⁵

De legers van Engeland en Frankrijk kwamen steeds dichterbij en in twee zeeoorlogen (1652-1654, 1665-1667) werd Engeland nog net op afstand gehouden. Ondertussen groeide Willem III op, maar hij werd door Johan de Witt buiten de staatzaken gehouden. Hierdoor groeide het ongenoegen bij de Oranjegezinden.⁶

In het rampjaar 1672 werd de Republiek van veel kanten aangevallen. Groot-Brittannië, Frankrijk, Munster en Keulen verklaarden allemaal de Republiek de oorlog en er werden grote verliezen geleden. Dit werd door de Oranjegezinden aan Johan de Witt geweten, wat tot zijn – en zijn broers – dood leidde op 20 augustus 1672. Willem III was op 25 feb 1672 tot kapitein-generaal benoemd, waardoor hij weer politiek en militair leider van de Republiek werd.⁷ In 1674 bevrijdde hij de Republiek en creëerde hij een machtsbasis door de regenten onderling tegen elkaar uit te spelen. Zelfs vroegere staatsgezinden zagen in de stadhouder 'een nieuwe vader des vaderlands'.⁸ Hij wist ook internationaal rust te creëren, nadat hij na de Glorious Revolution in 1689 tot koning van Engeland werd gekroond. De katholieke Jacobus II was afgezet en samen met zijn vrouw Mary Stuart II (1662-1694) regeerde Willem III over Engeland.⁹

De heerschappij van Willem en Mary was succesvol in Engeland, maar in de Republiek ontstond er een wantrouwen ten opzichte van zijn vaderlandse belangen. Dit wantrouwen uitte zich in een grote productie van pamfletten voor en tegen de stadhouder. In 1702 stierf Willem III en werd er een nieuwe stadhouderloze periode ingeluid.¹⁰

De pamfletten uit dit onderzoek maken onderdeel uit van de pamflettenproductie over Willem III. In deze pamfletten komt het standpunt van Samuel van der Heiden keer op keer naar voren: hij was een overtuigd aanhanger van de stadhouder. Wie deze Van der Heiden precies was,

---

⁴ Stipriaan 2002: 64.

⁵ Porteman 2009: 541-542.

⁶ Stipriaan 2002: 64.

⁷ Troost 2008: 75; Porteman 2009: 787.

⁸ Porteman 2009: 787.

⁹ Stipriaan 2002: 64; Porteman 2009: 787-788.

¹⁰ Stipriaan 2002: 64-65.

weten we nauwelijks: er is maar weinig informatie beschikbaar over deze schrijver, wiens werk tot nu toe aan de aandacht van letterkundigen is ontsnapt. Het is onduidelijk wanneer Samuel van der Heiden precies leefde. Er zijn enkele notariële akten bewaard gebleven waaruit blijkt dat hij voor 25 juni 1699 overleden is.¹¹ Hij was als schrijver in ieder geval actief tussen 1687 en 1695. In die periode schreef hij vooral over Willem III, maar ook diverse andere onderwerpen roerde hij aan: hij had een huwelijksgedicht gemaakt op het huwelijk van familieleden, hij schreef in de *Roem-trompet* een betoog om mannen te weerhouden om met een vrouw te trouwen en hij schreef verschillende reacties op negatieve publicaties over de *Roem-trompet*.

Het werk van Samuel van der Heiden werd gelezen – en waarschijnlijk gewaardeerd – door collega's in zijn tijd. In 1710, ruim tien jaar na Van der Heidens dood, verscheen er een opdracht aan Lukas Rotgans in *Wilhem de Derde*. Deze opdracht was opgenomen tussen werken van andere auteurs.¹² Deze auteurs waren en zijn nog steeds bekend bij het publiek, op Henr. Chr. de Hennin na.¹³ Uit *Neerlands-treurzang* blijkt dat Van der Heiden deze auteurs kende en dat hij hen bewonderde: 'Hou op mijn' Zangheldin! Gy kunt haar Deugd niet looven: 'k laat dat aan Rotgans, Brandt, en Baake en Vollenhove. Die Groote Dichters lang beroemd door hunne Naam, zijn best in Neederland, tót zulk een Werk bekwaam. 'k Laat Vande Poll dees' Rouw in het Latijn verklaren, En Rotgans in het Duits de Bóvenzang bewaaren.'¹⁴

Pamfletten en publieke opinie

Het is van belang dat we vaststellen wat het opiniëren van het publiek door middel van het schrijven van een pamflet inhoudt. Daarvoor biedt Roeland Harms in zijn proefschrift *Pamfletten en publieke opinie* een definitie: '[het] zijn meestal – maar niet altijd – gedrukte, niet-periodieke teksten, van een geringe omvang en met een persuasieve inhoud die betrekking heeft op de actualiteit'¹⁵. Deze definitie roept nog veel vragen op, maar omdat in de zeventiende eeuw een pamflet niet pamflet werd genoemd, maar een blauwboekje, een liedje, een traktaat, of – als het een smaadschrift betrof – een libel of paskwil, vallen veel teksten onder dit genre.¹⁶ Ik zal mij slecht bezighouden met gedrukte teksten, die niet periodiek zijn. De teksten zijn van geringe omvang, de *Geboortezang* is met 36 pagina's de langste tekst. De persuasieve inhoud van de teksten is meestal indirect waar te nemen. Het publiek wordt niet direct aangesproken, maar door verschillende andere overtuigende

---

¹¹ Het Utrechts Archief, aktenummer 158.

¹² Joan van Broekhuizen (1649-1707), Pieter Burman (1668-1741), Joannes Vollenhove (1631-1708), Joannes Brandt (1660-1708), François Halma (1653-1722), Arnold Moonen (1644-1711) en Dirk Smout (1655-1727); Porteman 2009: 799.

¹³ Overzicht auteurs op www.dbnl.org, 6-3-2012.

¹⁴ Heiden 1695: 15 (*Neerlands-treurzang*)

¹⁵ Harms 2011: 14.

¹⁶ Harms 2011: 14.

elementen in de tekst, probeert de auteur zijn mening uit te dragen. De teksten hebben allemaal betrekking op de actualiteit.

De publieke opinie is ook een begrip dat lastig is om goed te duiden. Volgens de theorie van Jürgen Habermas is de publieke opinie 'datgene wat wordt uitgedrukt en gevormd in de publieke sfeer'.¹⁷ Habermas heeft zijn definitie voornamelijk gebaseerd op onderzoek naar kranten, terwijl de pamfletten in dit onderzoek al voor de echte opkomst van kranten waren uitgegeven. De publieke opinie moet volgens Habermas aan een aantal voorwaarden voldoen, zo moet de publieke sfeer in principe voor iedereen toegankelijk zijn en is de door het publiek geformuleerde mening het resultaat van een rationeel-kritische discussie.¹⁸ De discussies die door middel van pamfletten gevoerd zijn, zijn mooi bewaard gebleven rationeel-kritische discussies. Schrijvers hebben de tijd genomen om hun gedachten op papier te zetten en tegen- of voorstanders hebben de vrijheid om zelf hun reactie op papier te zetten.

De afgelopen vijf jaar zijn er verschillende onderzoeken naar pamfletten gedaan. Vooral na de start van het project *Literatuur met effect: Nederlandse pamfletten ca. 1600-1750*, zijn er verschillende artikelen en proefschriften, die betrekking hebben op pamfletten, gepubliceerd.¹⁹ *Het lange leven van het pamflet* (2006) onder redactie van José de Kruif, Marijke Meijer Drees en Jeroen Salman, *Het poëtisch accent* (2007) van Joost Vrieler, *Rap van tong, scherp van pen* (2008) van Clazina Dingemanse en *De uitvinding van de publieke opinie: pamfletten als massamedia in de zeventiende eeuw* (2010) van Roeland Harms zijn voorbeelden van recente publicaties over pamfletten uit de zeventiende eeuw.

De onderzoeken naar pamfletten zijn echter niet allemaal gericht op de persuasieve functie van pamfletten. Dingemanse analyseert in haar proefschrift een apart genre binnen de pamfletten, namelijk de praatjespamfletten en Joost Vrieler richt zich vooral op de functie van poëzie in pamfletten.²⁰ Roeland Harms richt zich echter wel op de opiniërende functie. In zijn proefschrift onderzoekt hij pamfletten vanuit verschillende invalshoeken, zoals het politiek-historisch, literair-historisch, boekhistorisch en het kunsthistorisch perspectief. Daarbij kijkt hij naar de invloed van politici, boekverkopers en de interactie tussen pamfletten op de publieke opinie.²¹ Door deze verschillende onderzoeksmethoden te combineren heeft hij de literair-historische invalshoek minder kunnen belichten. Daarom zal ik mij vooral op dat onderdeel richten in dit onderzoek.

In de vijf pamfletten van Samuel van der Heiden lijken de manieren waarop hij de publieke opinie probeerde te beïnvloeden van elkaar te verschillen. Sommige pamfletten dragen een duidelijk

---

¹⁷ Harms 2011: 22.

¹⁸ Harms 2011: 22.

¹⁹ Dingemanse 2008: 17-18.

²⁰ Dingemanse 2008: 19; Vrieler 2007: 21.

²¹ Harms 2011: 27.

standpunt uit, zoals het fragment dat op bladzijde 2 staat, maar in andere pamfletten is de mening van de auteur meer verborgen. Aan mij is nu de taak om deze verborgen, maar ook specifieke, argumenten en standpunten aan het licht te brengen. Dit kan ik het beste doen door vanuit een letterkundig perspectief de pamfletten te analyseren. Op die manier ontstaat er een overzicht van de verschillende persuasieve methodes die een auteur kon gebruiken om zijn publiek te overtuigen. Waar Harms meer verbanden legt tussen teksten en naar een grotere hoeveelheid pamfletten tegelijkertijd kijkt, probeer ik dicht bij de tekst te blijven om op die manier de persuasieve tekstuele kenmerken bloot te leggen.

Methode van onderzoek

Door middel van literaire analyses wil ik onderzoeken hoe auteurs in de zeventiende eeuw verschillende manieren gebruikten om de opinie van hun lezers proberen te beïnvloeden. Van deze verschillende manieren wil ik graag onderzoeken hoe Samuel van der Heiden retorische strategieën en andere tekstuele middelen gebruikte om zijn betoog kracht bij te zetten. Hierbij zal ik per tekst kijken welke methoden Van der Heiden gebruikt heeft.

Voor het onderzoeken van de retorische strategieën zijn er meerdere analyses te gebruiken, omdat dit onderzoek verschillende typen overtuigende teksten behelst. In de eerste plaats heeft Van der Heiden verschillende betogen geschreven, die volgens het stramien van *exordium*, *narratio*, *propositio*, *argumentatio* en *peroratio* opgebouwd zijn.²² Deze werken zijn de *Neederlandsse heldenlof*, *Oranje-lof* en *Geboortezang*. *Neerlands-treurzang* is een voorbeeld van funeraire poëzie, de nadruk zal in die analyse op de kenmerken *laus*, *luctus* en *consolatio* liggen.²³ Daarnaast zal ik ook op de *Lof-zang* ingaan, die de opbouw heeft van een Pindarische ode. Deze ode is opgebouwd uit een strofe (zang), een antistrofe (tegenzang) en wordt afgesloten met een epode (toezang).²⁴ Samuel van der Heiden noemt deze strofen in zijn *Lof-zang* de voorzang, zang en toezang.

Aan de basis van elke analyse zal dus de retorische opbouw van de tekst liggen, maar dit is niet het enige kenmerk dat ik zal behandelen. Door de aanspreekvormen, het type argumenten, de houding van de auteur ten opzichte van de lezer, typografische kenmerken en voor het pamflet opmerkelijke tekstuele kenmerken te onderzoeken, hoop ik in kaart te kunnen brengen hoe een zestiende-eeuwse auteur de publieke opinie probeerde te sturen.

Ik zal de vijf teksten chronologisch behandelen, dat wil zeggen dat ik de teksten bespreek op volgorde van de politieke gebeurtenissen en uitgave. Per tekst zal ik kort op de actualiteiten voor die specifieke tekst ingaan. Vervolgens zal de analyse van de middelen om de publieke opinie te sturen

---

²² Leeman 1987: 47.

²³ Witstein 1969: 133.

²⁴ Verkruijsse 2002: Pindarische ode.

besproken worden, waarna ik kort zal samenvatten hoe de auteur geprobeerd heeft om de publieke opinie te beïnvloeden.

Hoofdstuk 1 – *Lof-zang* (1692)

De *Lof-zang* is een ode, wat betekent dat het retorisch stramien afwijkt van de andere pamfletten die in de komende hoofdstukken besproken zullen worden. Samuel van der Heiden heeft zijn betoog verdeeld in een voorzang, een zang en een toezang. Voor de analyse van odes gebruikt men meestal de termen strofe (zang), antistrofe (tegenzang) en epode (toezang).²⁵ Ik zal, om misverstanden te voorkomen, de termen van Van der Heiden aanhouden.²⁶

De ode wijkt af van de andere pamfletten, maar de eigenschappen van de *Lof-zang* komen zozeer overeen met de andere werken, dat ik het wel een pamflet vind. Om de definitie van Roeland Harms aan te houden zijn pamfletten ‘meestal – maar niet altijd – gedrukte, niet-periodieke teksten, van een geringe omvang en met een persuasieve inhoud die betrekking heeft op de actualiteit’.²⁷ De eigenschappen van de *Lof-zang* voldoen aan deze definitie. De *Lof-zang* is een gedrukte, niet-periodieke tekst. De tekst bestaat slechts uit zeven pagina’s en heeft als doel om naar aanleiding van een actualiteit de lezer van de goede daden van Willem III te overtuigen.

1.1 Historische context

Na het overlijden van Karel II in 1685 volgde zijn katholieke broer Jacobus II hem op als koning van Engeland. Dit leidde tot veel onrust in Engeland, omdat de ‘anglicaanse meerderheid [...] geloofde dat Jacobus II van plan was het katholicisme in ere te herstellen en de absolute monarchie in Engeland te vestigen’.²⁸ Jacobus II was de vader van de vrouw van Willem III, Mary Stuart II. Er bestond echter geen goede relatie tussen schoonvader en –zoon, maar na de troonbestijging van Jacobus II hoopte Willem III om de banden aan te halen en zo een front tegen Frankrijk te kunnen vormen.²⁹ Jacobus II was inderdaad minder Fransgezind dan zijn broer Karel II en de verhoudingen tussen Frankrijk en Engeland verslechterden.³⁰

Willem III keurde de godsdienstpolitiek van Jacobus II af, waardoor zij verder uit elkaar kwamen te staan.³¹ Mary was de wettige opvolger van Jacobus II, maar omdat Jacobus’ vrouw Mary van Modena plotseling in verwachting bleek te zijn, werd de kans op troonopvolging een stuk kleiner. Mary van Modena beviel van een jongen, maar veel boze tongen beweerden dat dit kind niet echt van haar was. Voor Willem III was dit een goede aangelegenheid om naar Engeland te gaan, zodat hij de troonopvolging van zijn vrouw veilig kon stellen. Hij liet het voorkomen dat hij door de Engelsen

---

²⁵ Verkruijsse 2002: Ode.

²⁶ De term *zang* wordt tweemaal gebruikt, in de analyse bedoel ik met *zang* het tweede gedeelte van de ode.

²⁷ Harms 2011: 14.

²⁸ Troost 2001: 178.

²⁹ Troost 2001: 173.

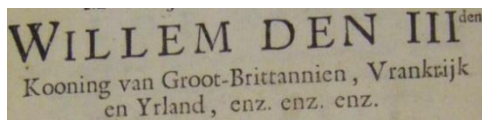
³⁰ Troost 2001: 175.

³¹ Troost 2001: 180.

gevraagd was om naar Engeland te komen.³² Op 5/15 november 1688 ging Willem III met zijn troepen aan land in Torbay. Veel Engelsen waren gedeserteerd naar het leger van Willem III, waardoor Jacobus II uiteindelijk vluchtte.³³ Na veel onduidelijkheden over de troonopvolging werden Mary en Willem op 11/21 april 1689 gekroond. Op 16/6 maart 1692 kwamen zij weer terug naar de Republiek. Dit was voor Samuel van der Heiden de aanleiding om een ode over Willem III te schrijven.

1.2 Voorzang

Nog voor de lezer het pamflet geopend heeft, verkondigt Samuel van der Heiden een historische onwaarheid. Op de titelpagina van de *Lof-zang* wordt Willem III door Van der Heiden 'Kooning van Groot-Brittannien, Vrankrijk en Yrland'³⁴ genoemd. Willem III was inderdaad sinds 1689 koning van Groot-Brittannië en Ierland, maar hij is nooit de koning van Frankrijk geweest. Ten tijde van de aankomst in Groot-Brittannië in 1692, was Lodewijk XIV de koning van Frankrijk. Opmerkelijk is dat Johannes Brand dezelfde woorden gebruikt om Willem III te benoemen in zijn opdracht aan Lukas Rotgans in *Wilhem de Derde* (1710).³⁵ Daarnaast noemde Lukas Rotgans zelf ook Willem III 'Koning van Engelandt, Schotlandt, Vrankryk en Yerlandt'.³⁶ Het lijkt erop dat deze schrijvers elkaar beïnvloed hebben, want Mary Stuart II en Willem III worden in meerdere werken koning of koningin van Frankrijk genoemd.³⁷ Lukas Rotgans gebruikte de term 'Koning van [...] Vrankrijk'³⁸ al in 1691, maar ik heb nog niet kunnen vinden of hij de eerste auteur was die Willem III zo noemde.

Figuur 1: Heiden 1692a: 1.

Figuur 2: Brand 1710.

De ode opent met een 'voor-zang' waarin Willem III genoemd wordt. Hij 'trok oover zee met Hollands Vloot, Om 't Kooninkrijk van Groot-brittanje Te redden van een wreede dood'.³⁹ Deze wreede dood verwijst naar de politieke situatie in Engeland zoals die in de historische context geschetst is. De redding van het koninkrijk was voor de 'Zang-heldin' van Van der Heiden reden om van zich te laten

---

³² Troost 2001: 190-191.

³³ Troost 2001: 204.

³⁴ Heiden 1692a: 1.

³⁵ Brand 1710.

³⁶ Rotgans 1715: 150.

³⁷ Rabus 1695; Rotgans 1691.

³⁸ Rotgans 1691.

³⁹ Heiden 1692a: 2.

horen. Deze zangheldin zien we ook terug bij werken van Lukas Rotgans.⁴⁰ Van der Heiden wekt hier de suggestie dat hij niet dit werk geschreven heeft, maar dat zijn innerlijke inspiratie hem tot het schrijven van deze *Lof-zang* heeft verleid.

Na de opening wordt het onderwerp van de lofzang ingeleid. Willem III is in Engeland op een onverwachte plek aan land gekomen, waardoor de koning Jacobus II zeer schrok. Hiermee plaatst Van der Heiden Willem III boven Jacobus II; wanneer een koning schrikt van een stadhouder, geeft dat aan dat hij de kwaliteiten van Willem III erkent. Van der Heiden probeert echter niet om een negatief beeld van Willem III neer te zetten. Hij vergelijkt Willem III met de Franse koning Lodewijk XIV. Willem III 'kwam; maar niet om bloed te plengen, Niet als de Fransse Dwingeland'.⁴¹ De Franse koning wordt afgeschilderd als iemand 'Die 't all met moord wil te onderbrengen [...] Neen Kooning Willem is te goedig, te zagt van zeeden en gemoed, Om als Lowijs zo wreed, zo bloedig, Te storten het onnozel bloed!'⁴² In slechts twintig regels heeft Van der Heiden met behulp van *loci a contrario* Willem III boven de Franse en Engelse koning geplaatst.

De vergelijking met andere vorsten heeft de weg vrijgemaakt naar de echte lofzang, waar in de voorzang nog eerst een aantal van Willems heldendaden genoemd worden. Met grote uitroeptekens benadrukt Van der Heiden de lof die Willem III volgens hem toekomt. Daarnaast is het woord 'hy', dat in de eerste regel in het citaat hieronder staat, extra benadrukt door het cursief te drukken. In de voorzang en toezang gebeurt dit bijna elke keer wanneer het woord 'hij' of 'u' naar Willem III verwijst.

In 't kort; *hy* heeft dat Rijk hersteld
Zo schielijk! In zo korte stonden!
Dat gants de Waereld staat verbaasd,
Terwijl de Faam met oopen monde
Zijn lóf door heel de waereld blaasd!⁴³

Niet alleen in Engeland was de komst van de stadhouder een groot succes, ook in Ierland overwon men met behulp van Ginkel (Godard van Reede).⁴⁴ Aan hem besteedt Van der Heiden slechts twee regels.

In de afsluiting van de voorzang richt de dichter zich tot Willem III met de volgende woorden: 'Vergun my [...] Dat ik [...] U mag begroeten met een dicht, O Kooning die ons doet verblijden!'⁴⁵ Van

---

⁴⁰ Rotgans 1715: 200.

⁴¹ Heiden 1692a:3.

⁴² WNT Onderbrengen I 3: Ze onder zijn bedwang, in zijne macht brengen, ze aan zich onderwerpen.

⁴³ Heiden 1692a: 4.

⁴⁴ Wiens naam ook schuingedrukt is weergegeven.

der Heiden stelt zich hier onderdanig op ten opzichte van Willem III. Dit is ook de houding waarmee vervolgens op de vijfde pagina de zang wordt ingeleid.

1.3 Zang

De zang wijkt in verschillende aspecten af van de voorzang. In de voorzang schetste de auteur een beeld van de situatie waarover hij zijn lof uitte. Daarnaast plaatste hij Willem III boven de andere koningen. De zang bestaat alleen uit een lofzang aan het adres van Willem III en andere koningen worden niet meer genoemd. Qua typografische kenmerken verschillen de voorzang en de zang ook. De voorzang is in een groter lettertype gedrukt en de regels zijn vrij kort. De zang is in een kleiner lettertype gedrukt.

Het middenstuk van deze lofzang bestaat uit een opsomming van goede eigenschappen van Willem III. Wederom maakt Van der Heiden veel gebruik van uitroeptekens, maar ook van bijvoeglijke naamwoorden en metaforen. Hij richt zich in zijn zang tot Willem III. Een voorbeeld hiervan staat hieronder.

O dappren Held die toond door uw geboorte en moed,
Dat gy gesprooten zijt uit Vórstlijk Helden bloed!
Gy toond te zijn uit't Huis van Nassouw en Oranje,
En zijt met recht genaamd: *Hersteller van Brittanje!*
Beschermer van Euroop, de steun-pilaar van Staat,
Der dwingelanden schrik, der vroomen toeverlaat
In dees' bedrukte tijd! De hulp van die verdreeven
Zijn uit hun Vaaderland! De hoeder van ons leeven:
Van al ons tijdljik goed, van Huis van haave en erf,
Die ons uit 's vyands klaauw verlóst hebt meenigwerf!

Uit dit fragment komen verschillende elementen naar voren die het betoog van Van der Heiden ondersteunen. In de eerste plaats spreekt Van der Heiden Willem III direct aan met 'O dappren Held'. Hij heeft het betoog opgeschreven vanuit 'ons', waardoor hij de lezer betreft in zijn betoog. Hij benadrukt hiermee dat de heldendaden van Willem III ook voor de lezer van belang zijn.

Vervolgens krijgt Willem III een groot compliment, namelijk dat hij door zijn 'geboorte en moed' aantoonde dat hij de titel van Nassau en Oranje waard is. Van der Heiden noemt hem zelfs de '*Hersteller van Brittanje*'. Naast deze eer wordt hij de beschermer van Europa, de steunpilaar van de

---

⁴⁵ Heiden 1692a: 4.

staat en de schrik van de 'dwingelanden'⁴⁶ genoemd. Dit zijn allemaal benamingen die de grootsheid van Willem III benadrukken.

In de laatste regels van het fragment krijgen Willems heldendaden een religieuzere benaming. Willem III wordt vergeleken met een hoeder van het leven, een metafoor die vaak terugkomt in de Bijbel.⁴⁷ Daarnaast typeert Van der Heiden Willem III bijna als een messias in de laatste regel, door hem de persoon te laten zijn die het volk uit de handen van de vijand verlost heeft. Dit staat tegenover de bedrukte tijd waarin men leeft, die in de zevende regel beschreven wordt.

Na dit fragment komt de dichter weer aan het woord, die nu in de ik-persoon spreekt. Hij vertelt dat hij onlangs een gedicht heeft geschreven, waarin hij hoopte dat Willem III veilig aan zou komen in Engeland. Zijn gebeden zijn verhoord, want Willem is veilig geland en heeft de Engelse koning verdreven. Dit eerste gedicht, waarnaar Van der Heiden verwijst, heb ik niet kunnen vinden. Nadat Van der Heiden Willem III weer verwelkomt heeft in Nederland, stelt hij de stadhouder gelijk aan God: 'Van buiten en van binnen Beschermd gy ons, naast Gód, voor allerlei geweld'.⁴⁸

Na deze complimenten zoekt Van der Heiden de steun bij zijn lezers door te schrijven: 'Wat Landsgeenood is niet van vreugde als uitgelaaten'.⁴⁹ Hij creëert een sterk wij-gevoel door weer vanuit de eerste persoon meervoud te schrijven en door te spreken over het 'lieve Vaaderland'.⁵⁰ De zang wordt door de dichter afgerond door aan te geven dat Willem III bijgestaan wordt door God, die hem met eeuwige laurieren zal bekronen.⁵¹

1.4 Toezang

De toezang beslaat nog een klein fragment van de zesde pagina en de volledige laatste pagina. Dit onderdeel wijkt af van de zang (en dus ook van de voorzang): het eerste dat opvalt, is dat de tekst cursief gedrukt is en de regels weer een stuk korter zijn. De toezang heeft de vorm van een gebed, waarin de dichter, door middel van het aanspreken van Willem III, God aanroept om Willem III bij te staan.

Het laatste deel van de ode opent met de regel 'Strymoedig dappere Alexander'⁵², wat naar Alexander de Grote kan verwijzen. Alexander de Grote was een Macedonische koning die in de

---

⁴⁶ WNT: Dwingeland 1: Regeerend persoon die een drukkend gezag doet gelden.

⁴⁷ Bijvoorbeeld in Psalm 23.

⁴⁸ Heiden 1692a: 6.

⁴⁹ Heiden 1692a: 6.

⁵⁰ Heiden 1692a: 6.

⁵¹ Heiden 1692a: 6.

⁵² Heiden 1692a: 6.

vierde eeuw voor Christus een enorm rijk wist te veroveren.⁵³ Door Willem III te vergelijken met deze vorst, toont Van der Heiden aan hoe bekwaam de stadhouder is in het overwinnen van andere koninkrijken. Om geen verwarring te laten bestaan over welke koningen waar Willem III tegen vecht, worden zij twee regels verder genoemd. Lodewijk XIV en Jacobus II zijn de vijanden van Willem III.

Het gebed tot God komt in de toezang sterk naar voren. Van der Heiden schrijft op de zesde en zevende pagina: 'Gód zal *u* helpen in den strijd [...] Gód wil *u* zijnen zeegen geeven [...] Gód geef dat gy daar nimmer sterft [...] een duurzaam leeven Wil God de Heer hun [Willem III en Mary Stuart II, JvL] beide geeven'.⁵⁴ Voor de vijand heeft Van der Heiden een minder leuk einde bedacht: als hij niet tot rede wordt gebracht, dan zal de aarde hem moeten verzwelgen. Dan zou de oorlog kunnen eindigen en zal God vrede brengen. Door het bieden van een hoop ten tijde van oorlog, creëert Van der Heiden hier een soort baken die de vrede in de Republiek weer zal herstellen. Willem III wordt op deze manier wederom als een messias getypeerd en de persoonlijke voornaamwoorden die naar hem verwijzen zijn weer cursief gedrukt. Van der Heiden eindigt de toezang met een wens voor een goed leven voor Willem III en zijn gemalin Mary Stuart II.

Deze lofzang is een korte opsomming van alle goede kwaliteiten van Willem III. Zijn slechte kanten, of misschien de negatieve aspecten van oorlog voeren, worden niet besproken. Van de tegenstanders van Willem III worden daarentegen wel slechte eigenschappen opgesomd. Tevens wordt er door middel van aanspreekvormen, benamingen en bijvoeglijke naamwoorden een negatief beeld van de vijanden geschetst. Omdat lezers slechts positieve eigenschappen van Willem III lezen en negatieve kenmerken van zijn tegenstanders, ontstaat er een vertekend beeld. Tevens biedt Van der Heiden een hulpmiddel om te ontdekken wie goed is en wie slecht: door de namen en persoonlijke voornaamwoorden die naar de goede mensen verwijzen cursief te drukken, komt daar de nadruk op te liggen. De publieke opinie wordt in dit geval gestuurd door de vergelijking tussen de goede en slechte vorsten.

Daarnaast legt Van der Heiden veel nadruk op de hulp van God aan Willem III. Vooral in de toezang is het gebed dat gericht is aan God een pleidooi om Willem III moed toe te spreken om de oorlog te beëindigen. Hij typeert Willem III als een messias, die de Republiek zal verlossen van de vijanden. Daarmee wordt er een positief beeld van Willem III gecreëerd en probeert Van der Heiden de publieke opinie te sturen. De aanleiding voor het schrijven van deze ode was de terugkomst van Willem III en zijn gemalin in de Republiek na de Glorious Revolution, maar al snel mondt het uit in een lofbetuiging aan het adres van de nieuwe koning van Engeland en Ierland.

---

⁵³ Wie is wie in de klassieke wereld 2007: 14-15.

⁵⁴ Heiden 1692a: 6-7.

Hoofdstuk 2 – *Neederlandsse helden-lof* (1692)

2.1 Historische context

Na de kroning van Willem van Oranje III en Mary Stuart II tot koning en koningin van Engeland liepen de spanningen tussen Frankrijk, Engeland en de Republiek weer hoog op en leidden ze tot een botsing tussen de verschillende partijen op zee op 29 mei 1692 bij Kaap la Hogue, ten tijde van de Negenjarige Oorlog. In 1692 werd Philip van Almonde in de Republiek aangesteld als opperbevelhebber 'van 's Lands vloot' door Willem III.⁵⁵ Gilles Schey werd tot viceadmiraal door het college van Amsterdam benoemd.⁵⁶ In mei 1692 trokken Almonde en Schey met hun vloot de zee op, om zich bij Philip van der Goes en Carel van de Putte te voegen. Een groot deel van de Britse vloot, onder leiding van admiraal John Russell, voegde zich hier ook bij.⁵⁷ Gezamenlijk gingen zij op weg om de Brit Ralph de Lavall te zoeken.⁵⁸

De sfeer op de boten, maar ook op het land in de Republiek en in Groot-Brittannië, was echter niet gemoedelijk. Er waren mensen, onder alle rangen en standen, die minder enthousiast waren over het koningschap van Willem III. Hij kon namelijk niet aan hun hooggespannen verwachtingen voldoen.⁵⁹ Zelfs onder de officieren was er sprake van misgenoegen en verraad; admiraal Russell zou hier bijvoorbeeld aan meegedaan hebben. Dit leidde tot veel onrust en gevaarlijke situaties. Lodewijk XIV had namelijk ook gehoord van deze onrust, waardoor hij vermoedde dat wanneer hij de Britse en Nederlandse vloot aan zou vallen, de Britten aan zijn kant zouden gaan staan.⁶⁰ Daarom gaf Lodewijk XIV het bevel aan zijn admiraal Tourville om de vijand op te zoeken.

Terwijl het bevel uitgevaardigd was door Lodewijk XIV, kwam de rust weer terug bij de Britse en Nederlandse vloot. De wind stond gunstig, waardoor zij De Lavall konden bereiken.⁶¹ Tevens had koningin Mary Stuart II uitgevaardigd 'Dat zij verklaard had, geen' der officieren van de Britsche vloot te willen doen vervangen, en dat zij de geruchten, welke omtrent sommige van hen in omloop waren, hield voor lasterlijke uitstrooisels van hare en hunne vijanden'.⁶² Dit bericht zorgde ervoor dat de twijfelaars trouw bleven aan Groot-Brittannië en de Republiek.⁶³

---

⁵⁵ Jonge 1860: 277.

⁵⁶ Jonge 1860: 281.

⁵⁷ Jonge 1860: 287.

⁵⁸ Jonge 1860: 288.

⁵⁹ Jonge 1860: 288.

⁶⁰ Jonge 1860: 293-294.

⁶¹ Jonge 1860: 294.

⁶² Jonge 1860: 295.

⁶³ Jonge 1860: 295.

Ondertussen was Tourville onderweg naar de Britse en Nederlandse vloot. Hij trof hen bij La Hogue, waar al snel bleek dat de Franse vloot in de minderheid was en zij werd overwonnen door de Britten en Nederlanders.⁶⁴

2.2 Exordium en narratio

De *Neederlandsse helden-lof* is een werk dat door Samuel van der Heiden ingezet wordt om, via een omweg, Willem III te loven. De lezer wordt tijdens het lezen op verschillende manier gemanipuleerd, dit gebeurt al op de titelpagina. Waar de titel *Neederlandsse helden-lof* doet vermoeden dat het hier een lofzang op *Neederlandsse* helden betreft, is de ondertitel als volgt: ‘Gezongen ter onsterffelijker eere der Engelsse en Neederlandsse Zee-helden [...] als Overwinnaars oover de Fransse Vloot [...]’.⁶⁵ Hier noemt Van der Heiden de Britse zeehelden voor de Nederlandse helden. De titel *Neederlandsse helden-lof* dekt dus niet de volledige lading van deze lofzang.

In het *exordium* wordt de aandacht van de lezer getrokken door te openen met het aanspreken van de dichters van het IJ en het Sticht; de ik-persoon vraagt hen om bijstand bij het schrijven van zijn pleidooi: ‘O schrandre Dichters, help my zingen’.⁶⁶ Hij geeft deze dichters gelijk stof voor nieuwe gedichten, want er is iets gebeurd dat tot grote vreugde heeft geleid. Het argument voor deze vreugde geeft Van der Heiden vervolgens in de *propositio*: ‘Men juigd van vreugd in Landen, Steeden: Dewijl de Batavier en Zeeuw Voor haare en onze Vryigheeden Zo moedig met malkander streeden’.⁶⁷

Van der Heiden laat echter de Batavieren en Zeeuwen nog niet aan bod komen in de op de *propositio* volgende *narratio*. Hij beschrijft eerst hoe de Britten, die streeden als machtige leeuwen, tot de overwinning zijn gekomen. Van der Heiden geeft aan dat deze Britten niet waren zoals Arthur Herbert, graaf van Torrington; een Brit die ervan verdacht werd in een eerdere zeeslag de Nederlanders in de steek te hebben gelaten.⁶⁸ Van der Heiden tikt Herbert op de vingers, waarmee hij probeert om zijn publiek met hem tegen Arthur Herbert op te zetten.

O Schelm men zal 't u nog vergelden!
Verraader van uw Vaaderland?
Verraader van uw Heer en kooning!
Foei! Hier is immers geen verschooning!

---

⁶⁴ Jonge 1860: 321.

⁶⁵ Heiden 1692: 1.

⁶⁶ Heiden 1692b: 3.

⁶⁷ Heiden 1692b: 4.

⁶⁸ Jonge 1860: 222; De slag bij Bevezier, 10 juli 1690 (ook wel de slag bij Beachy Head genoemd).

Dat is voor u eene eeuwge schand!⁶⁹

Van der Heiden geeft door middel van deze passage aan dat het voor hem niet te accepteren is om het vaderland te verraden. Door de vraag-en-antwoordconstructie wordt het verraad nog meer benadrukt: Herbert heeft niet alleen zijn vaderland verraden, maar ook zijn Heer en koning (Willem III).

Na deze negatieve afbeelding van Herbert plaatst Van der Heiden de lezers in een groep tegenover Herbert door het woord 'ons' te gebruiken. Hij laat 'ons' Herbert bestraffend toespreken: 'Gy had bereid uws Kooningks val, Dat is ons en den Brit gebleeken'.⁷⁰ De 'ons' vanuit wie Van der Heiden hier Herbert aanspreekt, zijn dus niet de Britten, want zij worden apart genoemd. Waarschijnlijk richt Van der Heiden zich hier tot zijn beoogde publiek, dat bestond uit inwoners van de Republiek.

Nadat Arthur Herbert terecht gesteld is, noemt Van der Heiden in de *narratio* een aantal Britse zeehelden. Zij hebben wel de Britse en Nederlandse vloot naar de overwinning geholpen en krijgen 'weeder al uw luister'.⁷¹ De eerste Brit die genoemd wordt, is John Edward Russell. Door middel van een *loci a contrario* worden zijn heldendaden tegenover het verraad van Herbert geplaatst. Van der Heiden neemt nu een andere houding aan ten opzichte van de persoon over wie hij schrijft; van de op de vingers tikkende man is hij veranderd in een zeer onderdanige man. 'O Russel roem der Engelanders, Wat eer, wat lof kan mijn gedicht U géven?'⁷²

Vervolgens wordt Ralph De Lavall genoemd, die drie Franse schepen verbrandde tijdens deze slag bij Kaap la Hogue, dankzij zijn 'weêrgadelooze kragt'.⁷³ Door middel van verschillende *loci a tempore* worden de gebeurtenissen van de slag gemeld. Een van de belangrijkste gebeurtenissen is de verbranding van het Franse schip *De Zon (Soleil Royal)*. De Lavall stak dit schip volgens Van der Heiden eigenhandig in brand. Het schip zonk daarbij niet, zoals Van der Heiden beweert, maar het was wel zodanig beschadigd dat het niet verder kon varen.⁷⁴ Het is hierbij de vraag of Van der Heiden zelf de vrijheid heeft genomen om het schip te laten zinken, om zijn betoog meer kracht te geven, of dat hij niet anders had vernomen van de zeelui die terugkeerden.

De neergang van *De Zon* heeft ook een symbolische betekenis, omdat de zon symbool staat voor de Franse koning Lodewijk XIV, door Van der Heiden een 'verwaande franse Zot'⁷⁵ genoemd. Opmerkelijk is hier het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Om de slechtheid van Lodewijk XIV te

---

⁶⁹ Heiden 1692b: 4.

⁷⁰ Heiden 1692b: 4.

⁷¹ Heiden 1692b: 5.

⁷² Heiden 1692b: 5.

⁷³ Heiden 1692b: 5.

⁷⁴ Jonge 1860: 311.

⁷⁵ Heiden 1692b: 5.

benadrukken typeert hij hem als een verwaande Franse zot. De 'slechteriken' typeert hij met negatieve bijvoeglijke naamwoorden, terwijl de 'goede mannen' met positieve bijvoeglijke naamwoorden worden aangeduid. Dit hebben we al gezien bij De Lavall, die een 'weêrgadelooze kragt' had.

Van der Heiden geeft Lodewijk XIV zelf de schuld van de ondergang van het schip, want 'Dit komt van all uw woeden, raazen'.⁷⁶ In een voetnoot maakt hij het Franse opschrift op de boot belachelijk en geeft hij wederom aan dat deze ondergang Lodewijks eigen schuld is.

* Op het schip, genaamd de Kooninglijke Zon; bemand met 1100.

man, toegerust met 110. stukken geschut, en gevoerd by den Admiraal
De Tourville, was, volgens de Fransse opgeblaazene trotsheid, in gou-
dene letters geschreven dit opschrift:

*Je suis l'unique sur l'onde,
Comme mon Roi l'est dans le monde.*

Maar veel gevoegelijker zou'er nu dit opschrift op passen.

*Moi, je suis ruiné sur l'onde.
Par Russel & par Allemonde;
Et mon Roi tremble avec la France:
Voila puni son arrogance!*

Of in het Duits:

*Ik zelf, ging op de zee te gronde,
Door Russel en door Allemonde;
Mijn Kooning beefd op zijnen troon:
Zie hem gestraft: daar is zijn' loon!*⁷⁷

De overwinning van de Britten en Nederlanders op de Fransen wordt vervolgens flink overdreven door Van der Heiden: 'Nooit was uw neederlaag zo groot, Nooit was ook grooter onze Zeege, Als die we in dat gevegt verkreegen'.⁷⁸

Na de bespotting van de Fransen verandert plotseling de toon van de auteur, wanneer over de dood van admiraal Carter gesproken wordt. Deze *locus a contrario* toont dat men niet treurt om de verliezen van de Fransen, maar wel om het overlijden van de Brit Carter. Met de verandering in toon verandert Van der Heiden ook de aanspreekvorm. Waar hij eerst spottend de Franse koning aansprak, spreekt hij nu lovend de dappere helden aan. Hij vat kort samen waarom zij het waard zijn

---

⁷⁶ Heiden 1692b: 5.

⁷⁷ Heiden 1692b: 6.

⁷⁸ Heiden 1692b: 7.

om een lofzang over hen te schrijven: ze hebben hun dapperheid en moed getoond en zij hebben de vijanden verslagen voor het Nederlandse recht en tot schande van de vijand.⁷⁹

Pas na deze samenvatting worden de eerste Nederlandse zeehelden genoemd. Philip van Almonde, Carel van de Putte, Gilles Schey en Philip van der Goes zijn de namen van de mannen waar Van der Heiden zijn lof over uit.⁸⁰ Zij worden op dezelfde wijze als de Britten geroemd om hun heldendaden, alleen besteedt Van der Heiden slechts twee pagina's aan hun lofzang, terwijl de Britten er vier kregen. Deze verdeling is opmerkelijk te noemen: waarom krijgen de Britten meer pagina's dan aan de Nederlanders, terwijl de titel *Nederlandsse helden-lof* is? De lofbetuigingen voor de Nederlandse helden zijn echter niet minimaal, zoals blijkt uit op pagina 8: 'Gy onvertsaaagde, stoute Zeeuwen. Wat eer-krans kan ik op uw hoofd U vlegten? [...] En gy o Zeeuwssen Admirael, Beroemde, dappre Vande Putte, Die vaak kloekmoedig holp beschutten Het land door uw gevreesd Metaal'.

Nog eenmaal wordt Lodewijk XIV genoemd, omdat hij vergeleken wordt met een haan die geplukt is. Deze haan staat hier symbool voor de verliezen die Frankrijk geleden heeft. Al eerder werd Frankrijk met een haan vergeleken, dit is echter een symbool dat nooit echt geaard is in Frankrijk.⁸¹

2.3 Argumentatio en peroratio

Na deze lange uiteenzetting van zeehelden die aan de slag bij La Hogue deelnamen, komt Van der Heiden in de *argumentatio* eindelijk tot het punt dat hij wil maken. Dit is het moment waarop Willem III voor het eerst genoemd wordt. De *argumentatio* is erg kort vergeleken met de *narratio*. Deze indeling zou eventueel ook anders gemaakt kunnen worden. Een ander punt waar een scheiding in de tekst aan te duiden is, is na het noemen van de Britse zeehelden. Ik heb echter voor de eerst genoemde scheiding gekozen, omdat ik meen dat de kern van het betoog alleen betrekking heeft op Willem III. De genoemde heldendaden van de zeehelden zijn slechts een opstapje naar deze echte held. Zonder zijn aanwezigheid als koning van Brittannië en als stadhouder zouden de zeehelden namelijk nooit tot deze grote daden gekomen zijn.

In de *argumentatio* zet Van der Heiden uiteen waarom hij vindt dat Willem III de persoon is aan wie de Nederlanders het succes op zee te danken hebben. Willem III is koning van Brittannië en dus verantwoordelijk voor de Britse vloot. Tevens acht Van der Heiden Willem III verantwoordelijk voor de welvaart waarin de Republiek op dat moment in verkeert. Voor de successen die op zee behaald zijn, stelt Van der Heiden God verantwoordelijk, maar uit onderstaande regels blijkt dat Van der Heiden Willem III vergelijkt met God. De krachten en kennis van Willem III op het land staan voor

---

⁷⁹ Heiden 1692b: 7-8.

⁸⁰ Jonge 1860: 276-342.

⁸¹ Heiden 1692b: 5; Agulhon 2001.

Samuel van der Heiden gelijk aan de krachten en kennis waarmee God de helden hielp om op zee de overwinning te behalen.

'K wens groote Kooning; dat gelijk
Ons God ter Zee liet zeegepraalen
Dat wy te land door uw beleid,
Als steunende op uw' dapperheid
De Zeege ook op den Fransman haalen.⁸²

Met dit argument toont Van der Heiden ook het verschil tussen Lodewijk XIV en Willem III: Lodewijk XIV achtte *zichzelf hoger dan God*, terwijl Willem III door *anderen gelijk aan God* gesteld wordt. De Zonnekoning wordt getypeerd als een verwaande vorst en hij wordt ook op die manier aangesproken in de *Neederlandsse helden-lof*, maar over Willem III leest de lezer niets dan lof. Zodra de dichter zich tot hem richt op de tiende bladzijde, is de toon van de ik-persoon nederig: 'Gun my u needrig aan te spreken'.⁸³

In bovenstaand fragment geeft Van der Heiden ook twee indirecte argumenten voor de lof voor Willem III: hij voert een goed beleid uit en hij is dapper. Deze twee argumenten worden verder uitgewerkt op pagina 10, waar Van der Heiden God vraagt om deze 'manhafte Krijger' bij te staan, die 'ons' vaderland hoedt en voor de Franse tijger beschermt. Alleen Willem III zal deze tijger kunnen temmen.

Tot slot komt Van der Heiden weer terug op de zeehelden; vanaf bladzijde 10 spreekt hij hen aan in de *peroratio*. Hij roemt hen nogmaals om hun heldendaden en stelt zichzelf wederom nederig op. Hij grijpt in de *peroratio* terug op het *exordium*, waarin hij dichters gevraagd heeft om hem bij te vallen bij het dichten over de zeehelden, zoals hij zelf 'dees' heesse galm⁸⁴ gemaakt heeft. Hij stelt zijn eigen stuk op als een minder goed werk, omdat hij het hees noemt. Een hese stem klinkt uiteraard minder mooi dan een zuivere stem. Zijn nederigheid kan duiden op zijn waardering voor andere dichters, maar het kan ook aangeven dat zijn stem vermoeid is geraakt door de inspanning en hij nu de andere dichters aan het woord laat.⁸⁵ Er is namelijk nog genoeg om over te schrijven, zoals blijkt uit de *peroratio*. Van der Heiden schrijft dat de heldendaden

[...] zelfs den schrijvers in hun' blaaden
Verstrekken zullen tot de stof;

---

⁸²Heiden 1692b: 10.

⁸³Heiden 1692b: 10.

⁸⁴Heiden 1692b: 10.

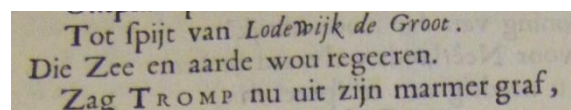
⁸⁵WNT: Heesch II: 2a, 2b.

Waar meede zy hun goude Boeken,
Versieren zullen, om voortaan
Het na-geslagt te doen verstaan,
Wat groote wijze, dappre, kloeke
En stoute Helden nu ter tijd
Braveerden op de woeste baaren,
Die Temmers van gedrogten waren,
En nooit bezweeken in den strijd.⁸⁶

Van der Heiden eindigt zijn betoog uiteindelijk met een aansporing tot de zeehelden om het spoor te volgen van Willem III. Willem III is de held die alle andere helden voorgaat. Alleen dan zullen zij '[e]n einde maaken van den Strijd, En brengen uwen Vyand te onder: [...] Zo groeie en bloei' de vrede in 't land.'⁸⁷

2.4 Overige bijzonderheden

Samuel van der Heiden heeft uiteraard niet alleen door middel van zijn woordgebruik geprobeerd om zijn publiek van zijn mening te overtuigen. Hij gebruikte naast tekstuele methodes ook typografische middelen, zoals we in de *Lof-zang* ook hebben gezien. In de *Neederlandsse Helden-lof* worden alle namen van de beschreven personen in twee verschillende lettertypes weergegeven. De namen van de mensen die in de ogen van Van der Heiden slecht waren, zijn schuin gedrukt en de namen van de mensen die in zijn ogen goed waren, werden met meer ruimte tussen de letters afgedrukt. Voor de oplettende lezer is het gelijk duidelijk tot welk 'kamp' de genoemde persoon hoort. *Lodewijk de Groot* is in het voorbeeld hieronder uiteraard Lodewijk XIV, de Zonnekoning waarmee Engeland en de Nederlanden op dat moment in oorlog verwickeld waren. De naam *Tromp* is de achternaam van Maarten Harpertszoon Tromp, een van de zeehelden van de Republiek.⁸⁸

Figuur 3: Heiden 1692b: 9.

In dit pamflet heeft Samuel van der Heiden verschillende strategieën ingezet om de publieke opinie te beïnvloeden. In de eerste plaats roemt hij verschillende Britse en Nederlandse zeehelden en plaatst hij ze tegenover de 'slechte' Fransen. De verschillende kampen worden expliciet duidelijk

⁸⁶ Heiden 1692b: 11.

⁸⁷ Heiden 1692b: 12.

⁸⁸ Maarten Harpertszoon Tromp (1598 – 1653); Porteman 2009: 595.

gemaakt door het gebruik van typografische kenmerken en bijvoeglijke naamwoorden, waar de goede helden positieve benamingen krijgen en de slechte vorsten erg negatief worden voorgesteld.

De lezer wordt door dit betoog in het *exordium* en de *narratio* op het verkeerde been gezet, want in de *argumentatio* en *peroratio* blijkt dat de echte held stadhouder Willem III was. Zonder zijn hulp hadden de zeehelden niet zulke grote successen kunnen behalen. Van der Heiden vergelijkt Willem III met God en hij spoort de zeehelden aan om in zijn voetsporen te treden. Zo probeert hij een positief beeld van Willem III neer te zetten en beïnvloedt hij de publieke opinie.

Hoofdstuk 3 – *Neerlands-treuzang of kooninglijke traanen* (1695)

De dood van Mary Stuart II was de aanleiding voor Van der Heiden om een funerair werk te schrijven, wat resulteerde in *Neerlands-treuzang*. De opbouw van een funerair gedicht wijkt in sommige opzichten af van het retorische stramien, dat we in hoofdstuk twee gezien hebben. De nadruk ligt voornamelijk op de kenmerken *laus*, *luctus* en *consolatio* (lofprijzing, klacht en vertroosting).⁸⁹ Om die reden heb ik dit hoofdstuk ingedeeld in deze drie retorische kenmerken, in plaats van in de opbouw *exordium*, *narratio*, *argumentatio* en *peroratio*. Alleen het *exordium* zal apart behandeld worden, omdat na het *exordium* de *laus* de plaats van de *narratio* inneemt.⁹⁰ Eerst zal de historische context aan bod komen, gevolgd door een korte toelichting op de druk en de opdracht, waarna ik de verschillende kenmerken van de funeraire poëzie, die voorkomen in *Neerlands-treuzang*, zal toelichten.

3.1 Historische context

Om politieke redenen trouwden Willem III en Mary Stuart II in 1677. Door het huwelijk konden de banden tussen Engeland en de Republiek verbeterd worden en ontstond er een beter front tegen Frankrijk. Na de Glorious Revolution werden zij tot koning en koningin van Engeland, Ierland en Schotland gekroond.⁹¹

Mary Stuart II was niet slechts ‘de vrouw van Willem III’, zij speelde zelf ook een grote rol in de politiek van Engeland en de Republiek. Haar steun aan Willem III om naar Engeland te vertrekken was een belangrijk moment voor het verdere verloop van de Glorious Revolution. Mary was een vrouw die geroemd werd om haar christelijke deugden. Haar overlijden aan de pokken op 7 januari 1695 op 32 jarige leeftijd⁹² kwam als een grote schok, waardoor er in de Republiek en Engeland vele preken, rouwklachten en treuzangen verschenen.⁹³

3.2 Druk en opdracht

Neerlands-treuzang is in twee verschillende drukken overgeleverd. De eerste druk is in Utrecht uitgegeven bij drukker Antoni Schouten, de tweede druk is in Amsterdam uitgegeven bij de erfgenaam van Jakob Lescaijle, op de Middeldam. Deze tweede druk is volgens het titelblad ‘door

---

⁸⁹ Witstein 1969: 133.

⁹⁰ Witstein 1969: 106.

⁹¹ De Glorious Revolution en de aanloop daarnaar toe staan beschreven in paragraaf 1.1.

⁹² Deze jaartelling is volgens de Nieuwe Stijl, die Van der Heiden hanteert. Volgens de Oude Stijl is zij op 28 december 1694 overleden.

⁹³ Haks 2012.

den Dichter overzien'.⁹⁴ Ik heb slechts twee verschillen kunnen vinden tussen de twee uitgaven: in de eerste druk wordt Mary Stuart II op het titelblad Maria Stuart genoemd, op het titelblad van de tweede druk wordt zij Maria de II. genoemd. Het tweede verschil heeft betrekking op de druk, de drukker in Utrecht heeft een groter lettertype gebruikt, waardoor deze druk meer pagina's heeft dan de Amsterdamse druk. De inhoud is verder gelijk gebleven.⁹⁵

Dat het werk in twee verschillende steden uitgegeven is, geeft wellicht aan dat er een uitgever is geweest, die vermoedde dat het werk van Van der Heiden ook in twee steden lezers zou hebben. Daarnaast zijn er minstens twee exemplaren van de eerste druk bewaard gebleven, op Google Books is er namelijk een exemplaar gescand met een andere bibliotheekstempel dan de versie die opgenomen is in de catalogus van Knuttel.⁹⁶ Over de verspreiding van *Neerlands-treuzang* in de zeventiende eeuw kunnen we echter geen conclusies trekken.

Figuur 4: 1695b: 1.

⁹⁴ Heiden 1695b: 1.

⁹⁵ Voor de analyse heb ik mij op de eerste druk gebaseerd.

⁹⁶ http://books.google.nl/books?id=mQFQAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, geraadpleegd op 12 april 2012.

De titelpagina van *Neerlands-treurzang* geeft al een goede indicatie van de toon van de inhoud van het werk. De ondertitel – ‘Uitgestort over de Allerbeklaagelijkste, schaadelijkste en zeer ontijdige Dood van de Groot-magtigste, Doorlugtigste en in Deugden onvergelykelijke vórstinne Maria Stuart’⁹⁷ – geeft aan dat de auteur diep bedroefd is. De christelijke deugden van Mary Stuart worden ook benadrukt op het titelblad, aangezien haar titel volgens Samuel van der Heiden ‘Koninginne van Groot-Brittannien, Vrankrijk en Ierland, beschermster des geloofs’ is.⁹⁸ Willem III werd foutief tot koning van Frankrijk benoemd in de *Lof-zang* en hier gebeurt hetzelfde: Mary II was niet de koningin van Frankrijk.

Op de tweede pagina heeft Van der Heiden een motto van Horatius geplaatst. Dit motto komt uit *Oden*, boek II, nummer 14.⁹⁹ Hieronder staat het motto met ernaast een vrije vertaling door mijzelf weergegeven. Dit motto geeft aan dat de dood voor iedereen die op aarde leeft onontkoombaar is.

<i>Charontis unda scilicet omnibus</i>	Wij steken met iedereen die zich voedt
<i>Quincunque terrae munere vescimur,</i>	met het geschenk van de aarde, hetzij
<i>Enaviganda, sive Reges;</i>	wij een koning of arme pachtboer zijn,
<i>Sive inopes, erimus Coloni.</i> ¹⁰⁰	met Charon ¹⁰¹ de rivier over.

Na het motto volgt de opdracht. De opdracht is gericht aan de ‘Wel Edele Grootachtbare *Heeren*, Mijne Heeren den Burgermeesteren; en vroedschap der stad Utrecht’.¹⁰² Deze opdracht is gelijk gebleven in de druk uit Amsterdam.¹⁰³ Van der Heiden vraagt in de opdracht aan de bestuurders van Utrecht of zij de treurzang van zijn zanggodin willen lezen. Hij hoopt dat zij ‘Vertoone eerbiediglijk de Rouw van Neêrlands Staat’.¹⁰⁴

Vervolgens schrijft de auteur over zijn eigen rouw, die ‘Staat en Kerk zo zwaar op ’t herte legt’.¹⁰⁵ Pas in de veertiende regel vanaf het begin van de opdracht wordt de oorzaak van deze rouw genoemd: Mary Stuart II is overleden.

Wijl de allergrootste Vrouw, de braafste Koninginne
 Maria Stuart, Troost en Wellust van dien Held,

⁹⁷ Heiden 1695b: 1.

⁹⁸ Heiden 1695b: 1.

⁹⁹ Horatius 2004: 96.

¹⁰⁰ Heiden 1695b: 2.

¹⁰¹ Veerman die de doden over de Styx (rivier in de onderwereld) naar het dodenrijk vervoert.

¹⁰² Heiden 1695b:3.

¹⁰³ Heiden 1695c: 3.

¹⁰⁴ Heiden 1695b: 3.

¹⁰⁵ Heiden 1695b: 4.

Die Groot-Brittanje heeft verlost van 't snood Geweld',
Is weggerukt. Het is de Dood van die Vorstinne,
Die ik al beevende met gants Euroop beklaag.¹⁰⁶

Dit citaat is de eerste typering van Mary II, waarin zij in de eerste plaatst geroemd wordt als vrouw en koningin, maar waarin ook een sterke nadruk wordt gelegd op haar echtgenoot, Willem III.¹⁰⁷ Deze typering is kenmerkend voor de rest van de *Treurzang*, zoals zal blijken uit de analyse die hieronder volgt. De laatste twee regels uit dit citaat zijn ook kenmerkend voor de toon van de rest van het betoog, omdat Van der Heiden hier zijn eigen verdriet exposeert tot een rouw die op alle inwoners van Europa betrekking heeft. Van der Heiden eindigt de opdracht met de hoop dat de treurzang de bestuurders van Utrecht zal behagen, want dan heeft hij zijn enige doel bereikt.

3.3 Exordium

Van der Heiden opent zijn *Treurzang* met een verwijzing naar eerdere lofdichten die zijn zangninf over Willem III geschreven heeft, maar nu heeft zij geen reden meer om vrolijke werken te schrijven. Door middel van *exclamatio* geeft Van der Heiden aan dat zij enorm geschrokken is en rouwt, wat zich kenmerkt in een doods, bleek gezicht, haar kleren zijn gescheurd en ze draagt rouwkleding. Dit komt omdat de 'wreede dood, des grootsten Koningks vrouw, Heeft weg-gerukt'.¹⁰⁸ Van der Heiden noemt Mary II hier niet bij naam, maar hij noemt haar de vrouw van de koning.

Deze *exclamatio* wordt voortgezet; het overlijden van Mary Stuart II doet Groot-Brittannië zoveel verdriet dat het 'een gantsse Zee vol traanen' stort.¹⁰⁹ Van der Heiden roept eerst Britse dichters (de 'Nimfen van den Theems'¹¹⁰) op om met hem dit verlies te beklagen, aangezien Engeland beroofd is van een schat en de glans van de Republiek doffer is geworden. Groot-Brittannië en de Republiek hebben dus volgens Van der Heiden beiden een groot verlies geleden en daarom moeten de Britten en de Batavieren hun 'rouw en druk' vermengen.¹¹¹ Hij roept de dichters van de Theems, het IJ, de Maas en de Rijn op om samen met hem dit verlies te betreuren.

Na deze aansporing spreekt Van der Heiden Mary Stuart II aan, waarbij hij haar vertelt dat hij graag al haar goede eigenschappen zou willen weergeven op een schilderij, zoals Apelles of Zeuxis dat deden. Dit zijn twee grote kunstschilders uit het Oude Griekenland.¹¹² Van der Heiden zou door

---

¹⁰⁶ Heiden 1695b: 4.

¹⁰⁷ Die overigens niet bij naam genoemd wordt.

¹⁰⁸ Heiden 1695b: 6.

¹⁰⁹ Heiden 1695b: 6.

¹¹⁰ Heiden 1695b: 7.

¹¹¹ Heiden 1695b: 7.

¹¹² Miedema 1989: 118.

middel van imitatio hetzelfde willen bereiken als deze twee schilders. Haar vier deugden, wijsheid, trouw, godsdienstigheid en zedigheid, komen namelijk niet vaak voor bij andere koningen; Mary is een ‘Spiegel der Vórstinnen! Doorlugtig Voorbeeld, voor de grootste Koninginnen!’.¹¹³

Wederom benadrukt Van der Heiden dat het verdriet zowel in Groot-Brittannië als in de Republiek groot is. Hij gebruikt echter niet de tweede persoon meervoud om de saamhorigheid te benadrukken. Van der Heiden wisselt in vaak in het gebruik van ‘ik’ en ‘ons’. Hij stelt zichzelf apart van de Republiek in de volgende regel: ‘Moest ik in Rouwgewaad met Neêrlands zeeven Staaten’, maar in de regel eronder spreekt hij wel vanuit ons: ‘Helaas begeefd gij ons?’.¹¹⁴ Zo lijkt het alsof ‘ons’ geen betrekking heeft op de Britten, omdat zij niet genoemd zijn in de regels ervoor.

De grootte van het verdriet is volgens Van der Heiden enorm. Dit is al eerder door hem aangegeven op pagina 7, waar staat dat het overlijden van Mary II ‘beweend [wordt] van Neêrlands Staat’. Niet alleen in de Republiek is het verdriet groot, haar overlijden wordt ook ‘betreurd van drie bedroefde Koningrijken, Terwijl gants Neêrland schijnd van traanen te bezwijken’.¹¹⁵ Uit deze regels blijkt dat de emoties in de Republiek hoger opliepen dan in Groot-Brittannië. Bedroefd is een minder heftige emotie dan wanneer iemand door het verdriet bezwijkt. Aan het Engelse hof zelf, in de directe omgeving van Mary Stuart II, is overigens wel een groot verdriet waar te nemen. De prachtige kamers in het paleis zijn gevuld met gejammer en gehuil.¹¹⁶ Van der Heiden geeft in de volgende regels aan hoe de sfeer in de Republiek is.

‘k Hoor niet als naare galmen,
Waar ik mij keere óf wend, ’t is jammer en gezugt;
Het hees Geschreeuw vervuld de wijde Zee en Lucht;
Ik hoor het schor Geluid van Rouw uit duizend monden.¹¹⁷

Niet alleen bij de sterfelijken is het verdriet groot, ook Melpomene, een van de negen Griekse muzen, trok haar haren uit bij het horen van het verlies.¹¹⁸ Zij was de muze van de tragedies, waarmee Van der Heiden aangeeft dat het overlijden van Mary Stuart II vergeleken kan worden met een tragedie.¹¹⁹ Eerder op de tiende pagina werd Niobe, een koningin van Thebe, genoemd. Het wordt uit de tekst niet duidelijk of Niobe met Mary II of met de zanggodin van Van der Heiden vergeleken wordt. Niobe had zeven zoons en zeven dochters, Leto had slechts twee kinderen.

---

¹¹³ Heiden 1695b: 8.

¹¹⁴ Heiden 1695b: 9.

¹¹⁵ Heiden 1695b: 8.

¹¹⁶ Heiden 1695b: 10.

¹¹⁷ Heiden 1695b: 9.

¹¹⁸ Heiden 1695b: 10.

¹¹⁹ Wie is wie in de klassieke wereld 2007: 134.

Daarom lachte Niobe Leto uit, waarna de twee kinderen van Leto alle kinderen van Niobe vermoorden. Niobe veranderde hierna in een rots.¹²⁰ Het noemen van deze mythische figuur is opmerkelijk te noemen. De mythe wordt namelijk vaak gebruikt om de hoogmoed van mensen in kaart te brengen, maar zowel Mary II als de zanggodin van Van der Heiden heb ik nog niet van hoogmoed kunnen betichten. Het is in ieder geval duidelijk dat naast Samuel van der Heiden veel mensen met hem het overlijden van Mary II betreuren.

3.4 Laus

Na het *exordium* volgt de *laus*, lofprijzing, vanaf pagina 11. Dit bestaat uit een overzicht van het leven van Willem III en Mary II door middel van verschillende *loci a tempore*. Hij geeft hierbij aan waarom de overleden Mary II zoveel lof verdient. Hij begint bij hun huwelijk, dat tot grote vreugde leidde in Londen en dat Groot-Brittannië en de Republiek hoop gaf op een vrede in heel Europa.¹²¹ Willem III en Mary II hebben samen al vele wonderen verricht, maar nu is er 'smert en weê'.¹²² Waar Willem III menigmaal in Ierland roemrijk had overwonnen, is deze eer nu niets meer waard door het verlies van zijn 'beroemde en nooit volpreeze Gemalin, Het Voorwerp van zijn' kuisse en onbevleete min'.¹²³ Deze *loci a contrario* tonen het grote verschil in emoties aan tussen het blije, hoopvolle huwelijk en politieke successen en het grote verdriet door het plotselinge overlijden van de vrouw van Willem III.

De *laus* gaat vervolgens verder met het roemen van Mary's hulp aan haar echtgenoot bij het dragen van de drie kronen. In de afwezigheid van haar echtgenoot regeerde zij met zachtmoedigheid en wijsheid het Britse rijk. Van der Heiden noemt haar zelfs een heldin, waarmee hij haar naast Willem III plaatst.¹²⁴ Op de zesde pagina noemt hij namelijk Willem III 'Neérlands Held'.¹²⁵ Overigens is er voor de heldendaden van Willem III genoeg ruimte gemaakt in het betoog, zijn dappere ondernemingen worden met veel bijvoeglijke naamwoorden omschreven. De overwinning in Ierland wordt bijvoorbeeld als volgt weergegeven: 'Hij schuimdde dat baldadige Gewest, Van Aartsverraaders, meêr te vreezen als de Pest'.¹²⁶ Willem III was niet alleen aan het overwinnen, in de Republiek '[belette hij] den trotsen Lodewijk [...] moord en brand'. Zijn politieke taken in de Republiek vervulde hij ook nog, hij kwam 'in den Haag het Ampt des Steedehouders [...] moedig torssen als met Atlas staale schouders'.¹²⁷

---

¹²⁰ Wie is wie in de klassieke wereld 2007: 139.

¹²¹ Heiden 1695b: 11-12.

¹²² Heiden 1695b: 12.

¹²³ Heiden 1695b: 12.

¹²⁴ Heiden 1695b: 13.

¹²⁵ Heiden 1695b: 6.

¹²⁶ Heiden 1695b: 13.

¹²⁷ Beide citaten Heiden 1695b: 13.

Wanneer Willem III van huis was, regeerde Mary II over Groot-Brittannië. Dankzij haar goede eigenschappen kon zij het hart van haar onderdanen winnen en kon zij met zachtheid regeren. Zij werd geroemd om haar wijsheid, waar ze goede politieke besluiten mee kon nemen, haar liefde voor Willem III en om haar hulp aan vluchtelingen. Deze hulp wordt overigens gestaafd met bronnen: ‘Wat gaf zij onderhouwd aan arme Vluchtelingen, [...] Dit tuigt een gantsse Schaar van Vroomen, wreed geplaagd; Vervólg, en zo verwoed om ‘t waar’ Geloof verjaagd’.¹²⁸ De vluchtelingen waren hugenoten.¹²⁹

Deze eigenschappen zorgen ervoor dat Mary Stuart II tot in de eeuwigheid herinnerd zal worden, is de stelling van Van der Heiden. Hij gebruikt een parallelisme om de oneindigheid te benadrukken:

Nooit zal een dankbaar hert die trouwe dienst vergeeten,
Zo lang ‘t in zig behouwd een onbevlekt Geweeten:
Zo lang de reedelijke onsterffelijke Geest,
Het Schepzel onderscheid van ‘t reedelooze Beest.
Zo lang men Eölus hoord buldren op de baaren,
Zo lang men Scheepen ziet naar de andre Waereld vaaren,
Zo lang Neptunus Rijk bestaat in ebbe en vloed,
Word nooit het Denkbeeld aan haar Deugd uit ons Gemoed
In eeuwigheid gewist.¹³⁰

Van der Heiden vat nog eenmaal haar goede deugden samen: ‘De Wijsheid, Liefde en Trouw, de Zeeden en Manieren en Godsdienst kwaamen Haar gezalfde Kruin versieren’.¹³¹ Nogmaals worden dus alle goede eigenschappen opgesomd, waarna blijkt dat geen andere koningin op Mary II zou kunnen lijken. Deze *iacturae demonstratio* geeft de overgang tussen de *laus* en *luctus* aan.¹³² In de *laus* spreekt men vol lof over de dode en in de *luctus* wordt het gemis duidelijk gemaakt en probeert Van der Heiden zijn publiek te *movere*.

3.5 Luctus

Vanaf de zeventiende pagina wordt de dood van Mary II ook om een andere reden beklagd: zij is namelijk kinderloos gestorven. De ‘Batavier [heeft] Vergeefs gewenst dat me uit uw kuisse Huwlijks-

---

¹²⁸ Heiden 1695b: 14-15.

¹²⁹ Haks 2012.

¹³⁰ Heiden 1695b: 15.

¹³¹ Heiden 1695b: 16.

¹³² Witstein 1969: 108.

vier Tot steunsel van den Staat, een Zoon mogt zien gesprooten! [...] Maar 't heeft den Hemel niet behaagd, En daarom word uw Dood nog des te meêr beklaagd'.¹³³ Deze zoon zou Groot-Brittannië en de Republiek moeten vestigen als een staat. De rouw heeft nu weer de overhand gekregen.

Door de komst van een zoon zou de staat namelijk weer een vaste toeverlaat hebben, maar volgens Van der Heiden is Mary Stuart II kinderloos gebleven omdat God dit zo heeft gewild. Hij straft 'ons' om 'onze afgrijsselijke en grouwelijke Zonden'.¹³⁴ De wil van God is echter niet te ontkomen en Zijn straf is rechtvaardig, men moet dus alles wat God besluit loven. De *luctus* is vrij kort, slechts twee en een halve pagina en inhoudelijk worden slechts het kinderloos sterven en de lof aan God besproken. De nadruk in *Neerlands-treurzang* ligt vooral op de *consolatio*, zoals hieronder beschreven wordt.

3.6 Consolatio

De rouwenden om het verlies van de kinderloos gebleven Mary II worden in de *consolatio* getroost. De echtgenoot van Mary II leeft namelijk nog steeds. Van der Heiden roemt God om het feit dat hij Willem III gespaard heeft. 'Dog gij schijnd eenigsints die wijde Wond te heelen, Wanneer men overweegd, hoe Gij nóg hebt gespaard, Den Koningk'.¹³⁵

Om aan te tonen dat het ook anders had kunnen aflopen met Willem III, geeft Van der Heiden een drietal voorbeelden van historische aanslagen op koningen. Deze voorbeelden voorziet hij allemaal van een bronvermelding, iets wat hij nog niet eerder gedaan had. De bronvermeldingen geven zijn argumenten meer autoriteit. De eerste aanslag is van Bartholomeus de Liniere op Willem III. Deze aanslag werd verijdeld en De Liniere werd zwaar gestraft.¹³⁶ De bron waar Van der Heiden naar verwijst is '*Procez de Grand-val*, pag. 35'.¹³⁷

De tweede aanslag die genoemd wordt, was de moord op Hendrik de Grote door François Ravillac, wat hij uit 'E. van Meeteren het XXXII. Boek bl. 611. en P.C. Hoofds het Leeven van hendrik de Groote bl. 471' heeft gehaald.¹³⁸ De laatste aanslag was de moord op Willem I, door Balthasar Gerards.¹³⁹ 'Zie E. van Meeteren, het 12. Boek bl. 212. Alsmeede het Leeven van willem en Maurits van Nassau, Princen van Oranje bl. 97'.¹⁴⁰

Door het geven van deze troost brengt Van der Heiden het verdriet op een algemener niveau. Het verdriet om het overlijden van Mary Stuart II is uiteraard groot, maar het is ongegrond

---

¹³³ Heiden 1695b: 17.

¹³⁴ Heiden 1695b: 18.

¹³⁵ Heiden 1695b: 19.

¹³⁶ Aa 1865: Bartholomeus de Liniere.

¹³⁷ Heiden 1695b: 20.

¹³⁸ Heiden 1695b: 20.

¹³⁹ Aa 1852: Christoffel van Assonleville of Assonville.

¹⁴⁰ Heiden 1695b: 21.

om daar te lang bij stil te blijven staan.¹⁴¹ Van der Heiden geeft aan dat er meer is om wel blij mee te zijn en dat men zich naar Gods wil moet schikken.

Van der Heiden roept zijn zangheldin op om niet verder af te dwalen en bij de actuele rouw te blijven. Hij rondt *Neerlands-treurzang* af door nog kort de twee belangrijkste punten te noemen. In de eerste plaats is dat de rouw, die over de hele wereld heerst, maar ten tweede, en wellicht niet onbelangrijker, dankt Van der Heiden God dat hij Willem III al die tijd gespaard heeft.

Van der Heiden spreekt vervolgens Willem III aan, hij doet dit vanuit de ik-persoon. Hij stelt zich nederig op en beschrijft zijn gevoelens. Hij hoopt dat de treurzang van zijn treurgodin Willem III kan behagen en dat hij zich getroost voelt. Van der Heiden roept wederom, zoals we in het *exordium* al hebben gezien, dichters uit Londen en Den Haag op om hem bij te vallen bij het betreuren van de dood van 'de Echtgenoot van 's Waerelds Grootsten Held'.¹⁴²

Ten slotte roept Van der Heiden zijn zangheldin op om te stoppen met dichten, want zij is niet voldoende capabel om de deugden van Mary Stuart II te beschrijven. Van der Heiden laat dat liever over aan Lukas Rotgans, Joannes Brandt, Laurens Bake, Lucas van de Poll en Joannes Vollenhove¹⁴³, vijf dichters die in dezelfde tijd leefde als Samuel van der Heiden. Het noemen van deze auteurs lijkt aan te geven dat Van der Heiden zich bewust was van de auteurs in zijn omgeving. Hij is net als hen een schrijver, maar hij plaatst zich hier tussen deze auteurs. Misschien doet hij dit omdat hij tegen hen opkijkt, maar wellicht is het ook een manier om zichzelf als literator neer te zetten. De meeste lof heeft Van der Heiden overigens voor Rotgans, voor wie hij uiteindelijk zijn pen, vermoeid en machteloos, neerlegt.¹⁴⁴ Tot slot heeft Van der Heiden een grafschrift toegevoegd.

Marmoreo Comites maestae imposuere Sepulchro. MANT.

De grootste kooningin, een wonder van de waereld:

Schoon, deugdzaam, wijs en goed godvrugtig zagt van aart,

Rust in dit marmer graf, de ziel vliegt heemel-waard,

Eerst met het tijdelijk: nu met 't eeuwig goed bepaereld.

Het pamflet *Neerlands-treurzang* maakt onderdeel uit van het funerair poëtisch genre. Van der Heiden heeft zijn betoog hier dus ook op aangepast. Kenmerkend voor funeraire poëzie is het

---

¹⁴¹ Witstein 1969: 111.

¹⁴² Heiden 1695b: 22.

¹⁴³ Overzicht auteurs op www.dbnl.org [06-04-2012].

¹⁴⁴ Heiden 1695b: 24.

gebruik van *laus*, *luctus* en *consolatio*.¹⁴⁵ Deze middelen heeft Van der Heiden gebruikt om zijn betoog kracht bij te zetten.

Van der Heiden probeert in dit pamflet bijval te krijgen van andere schrijvers, maar ook van het Britse en Nederlandse volk en soms van geheel Europa, om het overlijden van Mary Stuart II te betreuren. Haar dood is verschrikkelijk, omdat er daardoor een goed persoon verloren is. Haar dood is echter nog meer te betreuren, omdat zij kinderloos (en vooral zonder het voortbrengen van een zoon) gestorven is. De hoop op een blijvende samenwerking tussen Groot-Brittannië en de Republiek is daarmee verloren gegaan.

Mary Stuart II wordt in de *laus* vooral geroemd om haar deugden: wijsheid, liefde, trouw, zedelijke manieren en godsdienstigheid. Daarnaast roemt Van der Heiden haar om haar steun aan haar echtgenoot, Willem III en grijpt Van der Heiden de kans aan om Willem III zelf ook te loven. Mary II wordt voornamelijk als 'de echtgenote van' beschreven, waardoor de lof voor Willem III een belangrijke rol speelt in dit pamflet. De *consolatio* bestaat uit het geluk dat Willem III niet overleden is, maar dat hij nog in staat is om zijn politiek, hetzij met veel verdriet, uit te voeren.

Van der Heiden gebruikt verschillende manieren om zijn betoog te ondersteunen. Zo gebruikt hij wederom zijn zangheldin, of zanggodin, die we ook al in de *Lof-zang* in het eerste hoofdstuk gezien hebben. Hij stelt zichzelf hierdoor nederig op ten opzichte van zijn publiek. Daarnaast spreekt Van der Heiden in zijn betoog verschillende mensen aan. Hij richt zich vaak tot Mary Stuart II maar ook God, Willem III, Lukas Rotgans, Groot-Brittannië, de dichters van de Theems, het IJ en vele anderen worden aangesproken. Hiermee wordt de breedte van zijn lezers duidelijk gemaakt, zijn betoog is namelijk voor iedereen bedoeld. Opmerkelijk is dat de burgemeesters en vroedschap van Utrecht nergens meer aangesproken worden, behalve in de opdracht.

Behalve de aanspreekvorm gebruikt Van der Heiden ook verschillende schrijfperspectieven. Verschillende malen schrijft hij vanuit de eerste persoon meervoud, wij, maar regelmatig schrijft hij ook vanuit de ik-persoon. Hiermee probeert hij denk ik zijn eigen verdriet aan te geven, maar probeert hij ook een gevoel van saamhorigheid onder zijn lezers te creëren.

Dit pamflet behoort weer tot een totaal ander genre dan de *Lof-zang* en *Neerlandsse heldenlof*, maar toch heeft Van der Heiden met veel gebruik van bijvoeglijk naamwoorden, aanspreekvormen en retorische kenmerken geprobeerd om de publieke opinie te beïnvloeden. Dat Van der Heiden iedereen oproept om met hem over de dood van Mary Stuart II te schrijven, duidt erop dat hij wilde dat nog veel meer mensen hem zouden volgen in het schrijven van positieve pamfletten over Willem III en Mary II.

---

¹⁴⁵ Witstein 1969: 133.

Hoofdstuk 4 – *Oranjelof* (1695)

De *Oranjelof* is een verzameluitgave waarin drie korte pamfletten opgenomen zijn, ingeleid door een opdracht *Aan den Kooning*. De opgenomen pamfletten zijn op verschillende tijden ondertekend. In het *Wraakdicht* wordt geen datum vermeld, maar omdat het overlijden van Mary Stuart genoemd wordt, zal dit in 1695 zijn geschreven. *Aan alle de lasteraars* is op 6 oktober 1690 geschreven, maar het is pas, of weer, in 1695 uitgegeven en opgenomen in de *Oranjelof*. Het pamflet *Op het verraders Moordbesluit* is echter in 1692 geschreven. De *Oranjelof* is dus een compilatie van verschillende teksten, die naar aanleiding van verschillende gebeurtenissen geschreven zijn.

Het is niet duidelijk of deze teksten los al eens uitgegeven zijn. Het is ook nog de vraag of de teksten in een keer gedrukt zijn, of dat er sprake is van een convoluut. Een doorlopende paginanummering en custodering doen echter wel vermoeden dat de teksten in zijn geheel op hetzelfde moment gedrukt zijn. De katernsignaturen lijken ook elkaar op te volgen. A2 wordt gevolgd door A3, waarna op pagina 7 een vermelding ontbreekt, maar vervolgens wordt op pagina 9 weer begonnen met B, gevolgd door B2 en B3. Vanaf pagina 9 zijn er twee verschillende teksten gedrukt, dus waarschijnlijk zullen *Aan alle de lasteraars* en *Op het verraders Moordbesluit* tegelijkertijd gedrukt zijn.¹⁴⁶

Dit pamflet is geen lofzang (zoals de titel doet vermoeden) die overeenkomt met de *Neerlandsse helden-lof*, maar de pamfletten die opgenomen zijn hebben een andere lading. In plaats van het uiten van lofbetuigingen verdedigt Van der Heiden in de *Oranjelof* Willem III en Mary II. Er was een pamflet verschenen, waarin betoogd werd dat Willem III overleden was. Van der Heiden spreekt de mythe dat Willem III overleden is tegen in de *Oranjelof* en hij schrijft een betoog tegen de mensen die een aanslag op Willem III gepland hadden. De volledige titel luidt dan ook: 'Oranjelof, Verdedigd en gewrooken teegens alle Góddelooze, Bloedorstige, Naamschendige Lasteraars en Verraders, dewelke Haare Doorluchtige en onvergelykelijke Majesteiten Willem den III. en Maria de II. (Van gezeegende Gedagtenisse) in hunne Kristelijke Hoedanigheeden, Luisterijke Heldendaaden, Onsterffelijke Naam, Eer en Agting zoeken te benadeelen en te krenken'.¹⁴⁷

Deze woorden zijn duidelijk: Van der Heiden is absoluut niet te spreken over de mensen die zich negatief uitgelaten hebben over Willem III en Mary II. Per deelpamflet zal ik bespreken hoe Van der Heiden deze negatieve publiciteit probeert om te vormen in een positiever beeld van Willem III en Mary II.

---

¹⁴⁶ Verkruijsse 2004:

¹⁴⁷ Heiden 1695c: 2.

4.1 Aan den Koning

In de opdracht van de *Oranjelof* spreekt Van der Heiden over zijn zanggodin, die nog ‘bleek, om uwe KOONINGIN, en schor gekermd’ is.¹⁴⁸ Dit zou een verwijzing naar *Neerlands-treurzang* kunnen zijn, want:

*Zij komt nóg beevende en ontsteld,
In 't midden van den Rouw en Traanen
U stooren, met haar Wraakgedicht:
Zi vind zig zelf hier toe verplicht:
Zij kan zig van die Plicht niet spaanen’.*¹⁴⁹

Van der Heiden stelt zich nederig op en vraagt Willem III of hij zijn gedicht wil horen, dat Van der Heiden geschreven heeft om de ‘gekwetste Waardigheid Te wreeken’.¹⁵⁰ De lasteraars worden zeer negatief afgeschilderd als ‘bederf van Kerk en Staat’ die Willem III vervolgen ‘als verwoede Honden’ die zelfs op het ‘Koudgebeent’ Van [...] Maria’ knagen.¹⁵¹ Het is dan ook Van der Heidens wens om de naam van Willem III te zuiveren en hij hoopt dat Willem III zijn wraakgezangen aanneemt en ze beschermt tegen ‘laster, smaad en hoon’.¹⁵²

In de opdracht wordt op het oog alleen gerefereerd aan het *Wraakdicht*, niet aan de andere pamfletten die opgenomen zijn in de *Oranjelof*. Zoals hierboven in het citaat te zien is, staat het wraakgedicht in het enkelvoud. Op de pagina verder spreekt Van der Heiden echter over ‘Des Dichters schorre Wraakgezangen’,¹⁵³ een meervoud. De nadruk lijkt in ieder geval te liggen op het *Wraakdicht*, maar Van der Heiden zou ook naar de overige teksten kunnen verwijzen. Als de opdracht alleen geschreven is voor het *Wraakdicht* zou dat een aanwijzing kunnen zijn dat de teksten pas op een later moment zijn samengevoegd, zonder dat dat Van der Heidens intentie was. Omdat hij dit echter in het midden laat, kan ik hier ook geen uitspraken over doen.

4.2 Wraakdicht

Het *Wraakdicht* is een reactie op een pamflet waarin negatief over Willem III werd gesproken. De auteur van dat pamflet is onbekend, het pamflet begon met de woorden ‘auriaca occubuit’.¹⁵⁴ Er waren verschillende negatieve gedichten uitgegeven, wat ertoe leidde dat het verboden werd om

---

¹⁴⁸ Heiden 1695c: 3.

¹⁴⁹ Heiden 1695c: 3.

¹⁵⁰ Heiden 1695c: 3.

¹⁵¹ Heiden 1695c: 3-4.

¹⁵² Heiden 1695c: 4.

¹⁵³ Heiden 1695c: 4.

¹⁵⁴ Heiden 1695c: 5.

‘voortaan iets meer tegen de geheugenis der gemelde Vorstin te drukken of te verkoopen’.¹⁵⁵ Dat Van der Heiden boos is op deze anonieme dichter is duidelijk; de eerste regels van het *Wraakdicht* liegen er niet om.

Boosaardig Wangedrógt uit Proserpijn¹⁵⁶ gebooren,
Wat doet uw Lasterdicht, schoon klein, ons gruwlen hooren?
Ontmenste Lasteraar, die slegts in menssen schijn,
Gelijk een Cerberus¹⁵⁷, derft braaken uw fenijn,
Op ’t Heilige Gebeent’ van Koningin Marije!
Vergiftige Adder! O verdoemde Zielsharpije!¹⁵⁸

De toon die in deze eerste regels gezet is, blijft in het gehele *Wraakdicht* bestaan. Van der Heiden maakt de auteur uit voor een hels, goddeloos, vals en snood persoon, omdat die dichter op zijn beurt Mary Stuart II voor een goddeloos persoon had uitgemaakt. Daarnaast had hij verschillende leugens over Willem III geuit. Welke leugens dit waren, wordt niet genoemd. De beschuldigingen van de anonieme dichter zorgden ervoor dat Van der Heiden hem voor een Jezuïet uitmaakt. Jezuïeten zijn, volgens Van der Heiden, aanhangers van het onzuivere geloof.¹⁵⁹ De argumenten die aangedragen zijn door de dichter van worden hiermee door Van der Heiden als onbetrouwbaar neergezet.

In de *argumentatio* spreekt Van der Heiden de argumenten van de dichter tegen. Hij start dus niet met een *confirmatio*, maar met de *refutatio*.¹⁶⁰ De anonieme dichter had Willem III en Mary II wreed genoemd, maar volgens Van der Heiden kunnen zij niet zo genoemd worden, omdat zij Groot-Brittannië verlost hebben van veel leed. Het volgende negatieve punt dat over Mary II geuit was, was de beschuldiging dat Mary II haar eigen vader verdreven had. Dit was volgens Van der Heiden echter volledig gelegitimeerd, omdat Jacobus II een verbond had gesloten met ‘Lowijs, dien Grooten Aartsverraader’.¹⁶¹ Zonder de tussenkomst van Willem III zou in Groot-Brittannië nooit de protestantse godsdienst en de vrijheid teruggekeerd zijn. Door zijn landing in 1688 in Groot-Brittannië, die het begin was van de Glorious Revolution, is ‘ons’, een verschrikkelijke dood gespaard gebleven. Volgens Van der Heiden is het dus een schande dat men ook maar negatief over Willem III en Mary II durft te spreken.¹⁶²

---

¹⁵⁵ Damme 1695: 169.

¹⁵⁶ Proserpina, godin van de onderwereld, *Wie is wie in klassieke wereld* 2007: 67.

¹⁵⁷ Cerberus, de hond die de onderwereld bewaakte, *Wie is wie in klassieke wereld* 2007: 50.

¹⁵⁸ Heiden 1695c: 5-6.

¹⁵⁹ Heiden 1695c: 6.

¹⁶⁰ Leeman 1987: 92.

¹⁶¹ Heiden 1695c: 6.

¹⁶² Heiden 1695c: 7.

Het tweede tegenargument was dus dat Mary II haar vader van zijn troon heeft verjaagd. Dit is volgens Van der Heiden ook niet het geval geweest, omdat God Jacobus II van de troon heeft gezet. Jacobus II brak namelijk wetten en geboden. Het is Van der Heiden een grote vraag hoe de dichter Mary II kan beschimpen. Er is echter een troost, Mary II is al overleden en zij zal alle negatieve berichten nooit meer zelf kunnen horen.¹⁶³

In de *peroratio* spreekt Van der Heiden God aan, waarin hij aan Hem vraagt om Willem III te beschermen. Hij hoopt dat Willem III nog lang tegen het bedrog van Jacobus II en Lodewijk XIV beschut kan worden en dat de plannen om Willem III te vermoorden niet zullen lukken.¹⁶⁴ God heeft het volk namelijk al genoeg gestraft met het overlijden van Mary Stuart II.

In dit korte pamflet verdedigt Van der Heiden alleen tegenargumenten van tegenstanders van Willem III, hij draagt zelf geen nieuwe argumenten aan. Het retorische stramien van het pamflet is opgebouwd volgens de retorische regels, alleen is er dus geen sprake van *confirmatio*. In dit *Wraakdicht* zijn er slechts twee aangesprokenen: de lasteraar en God. Ten opzichte van de lasteraar stelt Van der Heiden zich bestraffend op, zoals op pagina 7: 'Foei! bedaar Gy Schandvlek!', maar wanneer hij God aanspreekt stelt hij zich veel nederiger op: 'Nog eens ô Grootte God! Verhoor mijn wens en beê!'¹⁶⁵

De publieke opinie wordt door middel van twee punten beïnvloed in dit *Wraakdicht*. Van der Heiden schetst een negatief beeld van schrijvers van negatieve stukken over Willem III door hen door middel van in de eerste plaats te uit te schelden. De argumenten die zij aandragen doet Van der Heiden af als onbetrouwbaar en hij noemt het leugens. Vervolgens draait hij deze negatieve argumenten om in positieve argumenten, waarvoor hij wel betrouwbare argumenten geeft.

4.3 Aan alle de Lasteraars

In *Aan alle de Lasteraars* richt Van der Heiden zich tot iedereen die rond 1690 Willem III dood verklaarde. Door middel van *attentum parare* wordt de aandacht van de lezers getrokken. De scheldkanonnade waarmee Van der Heiden opent, maakt de lezers nieuwsgierig naar de reden waarom er mensen zijn die 'Vervloekte Lasteraars, gy Pesten van ons Land' genoemd worden.¹⁶⁶

Deze lasteraars hadden volgens Van der Heiden geprobeerd om "t Lichtvaardig Vólk, met 's Koonings Dood te paaijen'.¹⁶⁷ Er was dus een poging gedaan om de publieke opinie te beïnvloeden, door mensen die vertelden dat Willem III gestorven was. Dat deden zij door het 'domme graauw' en

---

¹⁶³ Heiden 1695c: 7.

¹⁶⁴ Heiden 1695c: 7-8.

¹⁶⁵ Heiden 1695c: 8.

¹⁶⁶ Heiden 1695c: 9.

¹⁶⁷ Heiden 1695c: 9.

het 'lichtvaardig volk', dat gemakkelijk te beïnvloeden was, van hun standpunt te overtuigen. In de *narratio* worden de feiten aangeleverd voor het betoog van Van der Heiden: Willem III werd dood gewaand, maar dat was een leugen. Er waren dan wel brieven laten zien die in Londen en in Parijs geschreven waren, waarin de dood van Willem III gemeld werd, maar dit waren brieven, waarvan men wel kan zien 'dat gy den Brief hebt opgesteld'.¹⁶⁸

De *argumentatio* bestaat uit verschillende tegenargumenten, waarin Van der Heiden Willem III verdedigt. De lasteraars hadden gezegd dat het goed was dat Willem III gestorven is, maar daar is Van der Heiden het niet mee eens. Als hij was overleden, dan zou 'ons Land en Staat [...] [zijn] bedorven'.¹⁶⁹ Voor de mensen die zo over Willem III praten heeft Van der Heiden geen goed woord over. Hij noemt ze landverraders en vindt dat hun harten uit hun lijf gehaald moeten worden, waarna ze tegen hun gezichten gegooid moeten worden.¹⁷⁰

Door middel van *refutatio* geeft Van der Heiden tegenargumenten. Hij geeft eerst aan wat de houding van de tegenstanders is door een vraag te stellen: 'Hoe zijt gy teegens Hem zo vinnig ingenoomen?'¹⁷¹ Vervolgens geeft hij zelf het antwoord door de goede eigenschappen en heldendaden van Willem III op te sommen. Hij heeft namelijk het land bevrijd van moord en van de Franse overheersing. Hij vecht voor de vrijheid en steunt de zeven staten 'als een Atlas'.¹⁷² Daarnaast is hij zo dapper als een leeuw en is zelfs Alexander de Grote minder dapper. Dit komt omdat God over hem waakt, 'In spijt van al de geen, die haaren [sic] Nassouws bloed'.¹⁷³ Het laatste argument dat Van der Heiden noemt is het feit dat ook Willem III zelf een brief geschreven heeft, vanuit Londen, waarin hij schrijft dat hij nog gezond en in leven is en hij binnenkort naar de Republiek zal reizen.¹⁷⁴ Door deze opbouw, bestaande uit retorische vragen, lijkt Van der Heiden zijn publiek voor zich te willen winnen. Hij maakt de weg voor zijn lezers vrij om uiteindelijk geen enkele reden meer te hebben om negatief over Willem III te denken. Zelf geeft Van der Heiden geen nieuwe argumenten, er is dus geen sprake van *confirmatio*.

De *peroratio* bestaat uit een wens van Van der Heiden, waarin hij hoopt dat hij Willem III eens in het echt mag zien. Daarnaast roept hij God aan om Willem III te beschermen, met de wens dat 'Hy leeve voor altoos; schoon veel hem dat benijden'.¹⁷⁵

In *Aan alle de lasteraars* staan heel duidelijk twee kampen tegenover elkaar. Aan de ene kant staan de mensen die geloven dat Willem III dood is en die daar blij mee zijn, aan de andere kant staat

---

¹⁶⁸ Heiden 1695c: 9.

¹⁶⁹ Heiden 1695c: 10.

¹⁷⁰ Heiden 1695c: 10.

¹⁷¹ Heiden 1695c: 10.

¹⁷² Heiden 1695c: 10.

¹⁷³ Heiden 1695c: 10, er staat 'haaren' maar volgens mij moet dit 'haaten' zijn.

¹⁷⁴ Heiden 1695c: 10.

¹⁷⁵ Heiden 1695c: 10.

Samuel van der Heiden, die namens 'ons' spreekt. De twee kampen hebben allebei brieven als bewijsmateriaal en zo lang Willem III zich niet in levenden lijve vertoont in de Republiek, zal de discussie over wie gelijk heeft blijven bestaan.

Van der Heiden heeft dit betoog in overeenstemming met het *Wraakdicht* opgebouwd. Hij ontkracht voornamelijk tegenargumenten (*refutatio*), maar er worden geen nieuwe argumenten aangedragen (*confirmatio*). De tegenargumenten zijn vooral gebaseerd op de goede daden van Willem III. Hij heeft God aan zijn zijde, waardoor hij zijn taken zo goed kan uitvoeren. Daarnaast is er ook een brief door Willem III geschreven, waardoor het onmogelijk is geworden dat hij dood is. Dit argument wordt als laatste genoemd, terwijl dit een feit is dat te controleren valt. De overige argumenten zijn gebaseerd op de mening van de auteur. Van der Heiden heeft dus eerst zijn eigen mening geuit en daarna pas de controleerbare feiten weergegeven. Ik denk daarom dat het doel van dit werk niet zo zeer het bewijzen dat Willem III nog leefde was, maar dat Van der Heiden's doel voornamelijk het neerzetten van een positief beeld van Willem III was.

4.4 Op het verraders Moordbesluit

Zoals al in *Neerlands-treurzang* op de twintigste pagina naar voren kwam, was er een moordaanslag op Willem III gepland. De aanslag is echter niet succesvol verlopen, want de beoogde moordenaar Bartholomeus de Liniere, heer van Grandval, werd ontdekt. Vervolgens werd hij veroordeeld, waarna hij opgehangen werd. Zijn lichaam werd in vieren gedeeld.¹⁷⁶

Naar aanleiding van deze moordaanslag schreef Van der Heiden een pamflet, dat opgenomen is in de *Oranjelof*. Op de eerste pagina van het pamflet wordt kort de stand van zaken weergegeven. De beoogde aanslag is volgens Van der Heiden het plan geweest van Lodewijk XIV, maar het is door De Liniere uitgevoerd. Lodewijk XIV is in dit pamflet de persoon die het meest verweten wordt.

Het *exordium* opent met een *attentum parare*, waarin Van der Heiden een aantal kreten achter elkaar zet, waarvan het eerst onduidelijk is, waarop ze betrekking hebben. 'De Helsse afgrijselijkheid, de snoodste gruwelstukken'.¹⁷⁷ Vervolgens somt hij een aantal figuren uit de onderwereld van de Romeinse mythologie op, bijvoorbeeld Pluto, Proserpina, Alecto en Tisifone.¹⁷⁸ Dit 'Duivelse gespuis' regeert volgens Van der Heiden vaak koningen, die vervolgens 'Pesten van het Land, Bedervers van den Staat' worden.¹⁷⁹ De koning die zich het meest door het duivelse gespuis laat regeren is Lodewijk XIV.

---

¹⁷⁶ Aa 1865: Bartholomeus de Liniere.

¹⁷⁷ Heiden 1695c: 11.

¹⁷⁸ Pluto en Proserpina zijn de goden van de onderwereld, Alecto en Tisifone zijn Erinyen, wraakgodinnen. Wie is wie in de klassieke wereld 2007: 67, 87.

¹⁷⁹ Heiden 1695c: 12.

Bij het noemen van deze naam begint de *narratio*, waarin uiteen gezet wordt hoe Lodewijk XIV de aanslag op Willem III gepland had. In eerste instantie was er een plan gemaakt om Willem III te vergiftigen, maar men 'zag dat dit bezwaarlijk lukken kon', waarop 'dit Hels Gedrogt iets anders met Bourbon [bedacht]'.¹⁸⁰ In het tweede plan werd er een beloning in de vorm van goud uitgereikt aan degene die Willem III zou vermoorden. Deze daad was 'een heilig werk; ten nut der Fransse Kroon'.¹⁸¹ Bartholomeus de Liniere was uiteindelijk de persoon, die het plan moest gaan uitvoeren.

Van der Heiden vraagt om bijval van zijn lezers wanneer hij De Liniere beschrijft, door te vragen: 'Wie schrikt en beefd niet, en wien rijzen niet de haâren Van zulk een Duivels stuk?'¹⁸² De aanval wordt door God voorkomen en De Liniere kan opgepakt worden, waarna hij 'zijn verdiende en regte loon' kreeg.¹⁸³ De straf die aan De Liniere gegeven werd, dient vervolgens als voorbeeld voor anderen die wellicht Willem III van het leven willen beroven: 'Zo moet men zulk gespuis haar regte loon verschaffen. Men kan ook nooit te streng, zo kwaade feiten straffen.'¹⁸⁴

Na deze weergave van de aanslag op het leven van Willem III, verandert de toon van Van der Heiden. Hij richt zich in de *argumentatio* tot Lodewijk XIV en spreekt hem bestraffend, wellicht soms wat honend, toe.

O Lodewijk, dit stuk is u geheel mislukt,
[...] Noemd gy dit schelmstuk goed, ô wreede Lodewijk,
Die van uw' Onderdaan genoemd word Kristelijk?
Zeg komt dit overeen met Kristus leer en leeven?
Ik meen dat die ons heeft wat anders voorgeschreeven.
Foei schaam u! Zo de schaamte ooit was in uw gemoed,
Dat gy, zo godloos, vlamd en dorst na WILLEMS bloed.
Ik weet, hy is 't alleen, met wien gy zijn verleegen.
Hy is 't, die uw geweld en raazerny houd teegen,
En daarom zoekt gy hem te helpen fluks van kant.
Het is vergeefs; want God bewaard Hem voor ons land.¹⁸⁵

Van der Heiden draagt in het bovenstaande fragment op verschillende manieren zijn mening uit. Hij doet dit onder andere door middel van retorische vragen, waarin hij de christelijke waarden van Lodewijk XIV ter discussie stelt en vervolgens zelf het antwoord geeft op zijn vraag. Ten tweede

---

¹⁸⁰ Heiden 1695c: 12.

¹⁸¹ Heiden 1695c: 12.

¹⁸² Heiden 1695c: 12.

¹⁸³ Heiden 1695c: 13.

¹⁸⁴ Heiden 1695c: 13.

¹⁸⁵ Heiden 1695c: 13.

gebruikt Van der Heiden negatieve eigenschappen en bijvoeglijke naamwoorden om Lodewijk XIV te beschrijven, zoals 'wreede Lodewijk' en 'zo godloos'.¹⁸⁶ Om aan te geven waarom de acties van de Franse koning niet succesvol zijn, geeft Van der Heiden vervolgens het argument dat God Willem III bijstaat.

Lodewijk XIV zal daarentegen niet op Gods hulp meer kunnen rekenen, omdat hij lang 'de geessel zijt geweest Van gants Euroope, en als de pest van elk gevreesd'.¹⁸⁷ Van der Heiden roept daarom Lodewijk XIV op om zich te bekeren, anders zal de wraak van God komen. Hiermee wordt de *argumentatio* afgesloten.

In de *peroratio* richt Van der Heiden zich tot Willem III, die hij 'hoop van 't Vaderland' noemt.¹⁸⁸ Hij schrijft dat God Willem III wel zal steunen, zoals Hij dat al gedaan heeft sinds Willems geboorte. Ten slotte wenst Van der Heiden Willem III een lang leven toe 'tot voordeel van den Staat en van de Kerk'¹⁸⁹ en wenst hij dat door zijn overwinningen ook de hoogmoed van Lodewijk XIV zal afnemen.

De drie verschillende pamfletten, ingeleid door een opdracht, hebben een overkoepelend thema: het verdedigen van Willem III. Deze *Oranjelof* is een mooi voorbeeld van hoe men de publieke opinie probeerde te beïnvloeden. Door de reacties van Van der Heiden te lezen kunnen we ons meer voorstellen van de discussie tussen Oranje- en staatsgezinden.

De drie pamfletten verschillen weinig qua opbouw. De eerste regels hadden als doel om de lezer nieuwsgierig te maken en de *narratio* gaf een korte uiteenzetting van de aanleiding voor het schrijven van het pamflet. De argumenten in de *argumentatio* waren veelal argumenten die de argumenten van andere pamfletschrijvers ontkrachten. De *peroratio* bevatte in alle gevallen een wens of gebed gericht aan God, waarin Van der Heiden God vraagt om Willem III te beschermen.

De middelen die Van der Heiden inzet om de publieke opinie te beïnvloeden verschillen meer per pamflet. Het *Wraakdicht* is een aanval op de auteur van een negatief pamflet over Willem III, waardoor er een negatief beeld van die auteur neergezet wordt. De argumenten die door deze auteur zijn aangedragen tegen Willem III, worden door Van der Heiden ontkracht door er feiten tegenover te zetten. In *Aan alle de lasteraars* staat Van der Heiden tegenover mensen die geloven dat Willem III dood is. De argumenten in dat pamflet zijn meer gericht op de heldendaden van Willem III dan op een specifiek persoon.

---

¹⁸⁶ Heiden 1695c: 13.

¹⁸⁷ Heiden 1695c: 13.

¹⁸⁸ Heiden 1695c: 14.

¹⁸⁹ Heiden 1695c: 14.

Het laatste pamflet is wel op een persoon gericht, namelijk Lodewijk XIV. Van der Heiden schetst een negatief beeld van deze koning, door hem goddeloos en wreed te noemen. Willem III wordt door God gesteund, waardoor hij positiever neergezet wordt dan Lodewijk XIV.

De pamfletten zijn dus gelijk in opbouw, maar verschillen inhoudelijk wel van elkaar. Het is interessant om te zien dat Van der Heiden zich mengde in verschillende discussies die in zijn omgeving gaande waren. Hij heeft in de *Oranjelof* meerdere pogingen gedaan om zijn lezers te overtuigen van de goedheid van Willem III en het lijkt er op dat hij daarmee de publieke opinie heeft willen beïnvloeden.

Hoofdstuk 5 – *Geboortezang* (1695)

Het laatste werk dat ik zal bespreken, is de *Geboortezang*. Dit werk is ‘eene beknopte Schetse van het Leeven en Heldendaaden van Willem den III; door Gods genaade, Koning van Groot-Brittannien, Vrankrijk en Ierland, beschermer des geloofs. enz. enz. enz.’¹⁹⁰ Wederom wordt Willem III dus aangeduid als de koning van Frankrijk, wat niet correct is. Deze beknopte schets is een werk van 36 pagina’s waarin het leven en de heldendaden van Willem III beschreven worden, zoals de titel al doet vermoeden. Aan de hand van verschillende historische gebeurtenissen beschrijft Van der Heiden de goede eigenschappen van Willem III. De historische context van de gebeurtenissen zal ik bespreken waar deze in de tekst voorkomen. De nadruk zal echter niet zozeer op de gebeurtenissen zelf liggen, maar meer op de manier waarop Van der Heiden ze beschrijft.

5.1 Opdracht

De *Geboortezang* wordt voorafgegaan door een motto waarin Van der Heiden Seneca citeert en een opdracht aan de ‘Ed. Mog. Heeren, die van den Raade en Reekeninge der Domeinen van zijne Koninklijke Majesteit’.¹⁹¹ Van der Heiden spreekt deze mannen aan en geeft een korte samenvatting van de inhoud van de *Geboortezang*.

*Zie hier een Schets van Willems eerste Jeugd;
Zijn Leeven, zijn Begin, zijn Heldendaaden;
Zijn Luister, Roem en Koninglijke Deugd.
Zijn Heldenlof, zijn wijs Beleid, zijn Wondren:
Die gants Euroop met vrees en schrik, of vreugd
Verbaast doen staan*¹⁹²

Tevens geeft Van der Heiden de aanleiding aan tot het schrijven van dit werk: Willem III is op de datum van de ondertekening van de opdracht 45 jaar geworden.¹⁹³ Van der Heiden vraagt vervolgens op nederige toon of de mogendheden zijn werk willen lezen. Hij ondertekent met de volgende woorden: ‘Uwer Ed. Mog. ootmoedigste en zeer verplichte Dienaar S. vander Heiden.’¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Heiden 1695d: 1.

¹⁹¹ Heiden 1695d: 3, de heren Johan Pestors, Diederik van Hoogendorp, Johan Jakob Wierts, Willem van Schuilenburg en Marinus van Vrijbergen.

¹⁹² Heiden 1695d: 3-4.

¹⁹³ 14 november 1695.

¹⁹⁴ Heiden 1695d: 4.

In de opdracht heeft Van der Heiden door middel van typografische verschillen de nadruk op de goede eigenschappen en daden van Willem III gelegd. De tekst van de opdracht zelf is cursief gedrukt, maar de punten die van belang zijn voor het werk zijn niet-cursief gedrukt.

5.2 Exordium

De *Geboortezang* zelf opent met een verwijzing naar de zangheldin van Van der Heiden. Hij trekt de aandacht van zijn lezers (*attentum parare*) en maakt ze nieuwsgierig (*docilem parare*) naar de reden waarom deze dag, waarnaar Van der Heiden verwijst, zo geschikt is voor het schrijven van een lofdicht. Hij verwijst naar de god Apollo, die de zangheldin van Van der Heiden had verplicht om dit werk te schrijven.

Er zijn echter niet alleen plezierige dingen gebeurd, het overlijden van Mary Stuart II wordt ook kort besproken, maar “k Verban dan, voor ene tijd, de droefheid uit mijn’ zinnen, En laat mij heeden van de blijdschap overwinnen: Wijn Groot-Brittanje en ons verëenigd Neederland Vierd deezen grooten dag, die alle rouw verband.”¹⁹⁵ Van der Heiden spreekt dus over Groot-Brittannië en de Republiek, maar hij richt zich voornamelijk tot Den Haag, omdat dat de geboortestad is van Willem III, waar hij ‘als een Fenix, kwam te vooren Uit ‘s Vaaders as; tot heil van ‘t dierbre Vaaderland’.¹⁹⁶

5.3 Narratio en argumentatio

De kern van de *Geboortezang* bestaat uit een chronologisch overzicht van gebeurtenissen uit het leven van Willem III. Dit overzicht beschrijft zijn leven vanaf de wieg tot aan september 1695, toen Willem III Namen overwonnen had. Een groot deel van de gebeurtenissen zijn we al tegengekomen in de andere pamfletten die ik in de vorige hoofdstukken besproken heb, maar niet alles komt weer terug. De beraamde moordaanslag door Bartholomeus de Liniere wordt bijvoorbeeld niet genoemd.

Typierend voor dit pamflet is de toepassing van de *narratio* en de *argumentatio*. Deze twee onderdelen van een betoog heb ik tot nu toe voornamelijk los besproken, omdat de *narratio* en de *argumentatio* los aan te duiden waren in de pamfletten. In de *Geboortezang* lijken de twee onderdelen echter nauw met elkaar verbonden te zijn. De opbouw van de argumenten is veelal als volgt: Van der Heiden noemt een gebeurtenis uit het leven van Willem III, meestal aangevuld met een datum in de kantlijn, waarna hij deze gebeurtenis gebruikt om een goed beeld van Willem III neer te zetten. De presentatie van de feiten, de *narratio*, wordt dus gelijk gevolgd door het geven van het argument, de *argumentatio*. De feiten en de interpretatie van de feiten zijn zo met elkaar

---

¹⁹⁵ Heiden 1695d: 6.

¹⁹⁶ Heiden 1695d: 7.

verweven dat ze wellicht niet meer *narratio* en *argumentatio* te noemen zijn, maar dat zij samen een sterk middel vormen om de lezer ervan te overtuigen dat Willem III de beste held is.

De eerste gebeurtenis is de geboorte van Willem III. Van der Heiden plaatst bij elke gebeurtenis de datum in de kantlijn, zodat de historische feiten te controleren zijn. In 1653 waren er echter lieden die ‘Hem [Willem III, JvL], als dolle Honden Begrimden’.¹⁹⁷ Wie deze mensen waren, wordt niet duidelijk uit de tekst van Van der Heiden. Wellicht verwijst het naar Johan de Witt die in 1653-1654 de Acte van Seclusie opstelde, waarin stond dat Willem III onthouden zou worden van het stadhouderschap.¹⁹⁸ Deze Acte van Seclusie bleef echter niet bestaan, in 1660 werd zij afgeschaft.¹⁹⁹

De volgende historische gebeurtenis is de eerst gewonnen slag van Willem III in 1670, waar ‘Men zag den geenen, die zig teegens WILLEM stelde, Als kaf, en stóf, en sneeuw versmelten op den Velde’.²⁰⁰ Willem III werd hier bijgestaan door God. Van der Heiden beschrijft deze overwinning metaforisch als ‘de Oranjezon [die] kwam door die neevels stralen’.²⁰¹ Alle goede eigenschappen die een vorst moet hebben, zijn aanwezig bij Willem III. Van der Heiden stelt zich nederig op ten opzichte van deze deugden door te zeggen: ‘Hoe kan mijn slegt Gedicht, die deugden eevenaaren?’²⁰² Gedurende zijn puberteit studeerde Willem III hard en was er geen ‘Geile Venus [die] [...] den jongen Vórst [had] vermand’.²⁰³ Van 1656 tot en met 1659 werd Willem III door dominee Trigland onderwezen, vanaf 1659 kreeg hij les in Leiden.²⁰⁴

Over de ontwikkelingen van Willem III spreekt Van der Heiden niet anders dan lovend. Hij roemt ‘de wijze Trigeland, door Neederland befaamd in Gódgeleerdheid’, die Willem III in de ‘zuivre Waarheid’ onderwees.²⁰⁵ Willem III nam deze informatie, normen en waarden zeer snel tot zich, dit in tegenstelling met andere vorsten die door wellust gedreven worden. Door middel van deze *locus a contrario* laat Van der Heiden zijn waardering voor Willem III blijken.

Tevens dienen deze goede deugden als voorbeeld voor alle vorsten; het spreekwoord luidt immers ‘Gelijk de Kooning leefd, zo leeven de Onderzaaten’.²⁰⁶

Is dan de Kooning vroom, zagtmoedig, heus van aart,
In weetenschap en kunst de Waereld door vermaard.
Zijn Onderdaan zal meê des Kooningks deugden vólgen:

---

¹⁹⁷ Heiden 1695d: 7.

¹⁹⁸ Troost 2001: 41.

¹⁹⁹ Troost 2001: 54.

²⁰⁰ Heiden 1695d: 7.

²⁰¹ Heiden 1695d: 8.

²⁰² Heiden 1695d: 8.

²⁰³ Heiden 1695d: 8.

²⁰⁴ Troost 2001: 45-51.

²⁰⁵ Heiden 1695d: 9.

²⁰⁶ Heiden 1695d: 9.

Maar is hij een Tyran, bloeddorstig en verbólgén;
Hardnekkig, wreed en straf, geneigd tot zonde en kwaad,
Tot vuile wellust en tot beestige overdaad.
Straks zal zijn Onderdaan zig zelf hier toe begeeven.²⁰⁷

De beschrijving van de jeugd van Willem III wordt afgesloten met een korte samenvatting, waarna de politieke gebeurtenissen in het volwassen leven van Willem III de aandacht krijgen. De toelating als lid van de Raad van State in 1670 was hiervoor een belangrijke gebeurtenis, die ‘den fierén Leeuw van Holland nieuwe moed’ gaf.²⁰⁸ Dit was niet zoals onder andere Johan de Witt het bedoeld had, waarover Van der Heiden onderstaande passage schrijft.²⁰⁹

In weerwil van 't gebroed, het geen Hem had verstooten
Uit all' zijne Ampten, zo veel jaaren lang genooten,
Bij zijn doorluchte Stam. O groote ondankbaarheid!
Hoe kan ik zwijgen van dit goddeloos Beleid?
O Schande! O ijzere eeuw! Verfoeijelijke tijden!
Was dit de loon voor hen die 't Vaaderland bevrijdden
Van zielewang en moord? Nog eens; was dit de loon?²¹⁰

In dit fragment komt de mening van Van der Heiden over de tegenstanders van Willem III naar voren. Hij spreekt over ‘t gebroed’, ‘groote ondankbaarheid’, ‘goddeloos Beleid’, ‘schande’, een ‘ijzere eeuw’ en ‘verfoeijelijke tijden’. Deze negatieve benamingen dragen bij aan het negatieve beeld dat Van der Heiden probeert te schetsen van tegenstanders van Willem III.

Willem III daarentegen handelde vanuit zijn nieuwe positie in de Republiek alleen om het beste voor de Republiek te bereiken. ‘Hij wist, met overleg, met oordeel en verstand, Zig te uiten, waar in het belang van 't Vaaderland Geleegen was. Wat dat gedaan diende of gelaaten, Wat dat het nutste was voor de algemeene Staaten, Waar in het meeste Heil van Neederland bestond’.²¹¹

De bestuurderskunsten van Willem III worden beschreven door middel van een metafoor. Willem III is de stuurman van het schip dat de Republiek voorstelt. Het schip werd eerst op de woeste zee geslingerd, geteisterd door staatsorkanen. Sinds de nieuwe stuurman aan het roer staat, is het schip weer rustig. Door zijn deugden en bestuurlijke kwaliteiten liet hij ‘ieder staatspersoon’ en ‘het

---

²⁰⁷ Heiden 1695d: 9.

²⁰⁸ Troost 2001: 68; Heiden 1695d: 10.

²⁰⁹ Troost 2001: 41.

²¹⁰ Heiden 1695d: 10.

²¹¹ Heiden 1695d: 11.

heele Land' versted staan.²¹² Van der Heiden beschrijft deze periode als een vrolijke, gelukkige tijd, waardoor het contrast met de volgende historische gebeurtenis groter gemaakt wordt.

Lodewijk XIV is namelijk door Bellona,²¹³ in de Romeinse mythologie de godin van de oorlog, bevangen en heeft hij het plan opgesteld om de Republiek aan te vallen. Dit begin van het rampjaar, in 1672, wordt als volgt beschreven door Van der Heiden.

Ze ontstak 't eerzuchtig hert van Lodewijk den Grooten,
En zei: dat Holland had te lang veel rust genooten:
Ga (sprakze) plonder, roof, en brand, en blaak, en moord;
Verdelg gants Neederland. Breek Eeden, schrift en woord:
Zeg dat uw hoogmoed niet kan Hollands voorspoed draagen,
Wil Koopman, Burger, Boer en Eedellieden plaagen.²¹⁴

Lodewijk XIV geeft hier gehoor aan en 'Hij wind, in weinig weken, Ontelbre Steeden. Niet door dapperheid; maar streeken En vals bedróg.'²¹⁵ Lodewijk XIV zou namelijk mensen omgekocht hebben met goud, waardoor hij Overijssel, Utrecht, Gelderland en het graafschap Zutphen overwon. De strijd om Bodegraven en Zwammerdam, op 27 en 28 december 1672 door Luxembourg, beschrijft Van der Heiden met alle gruwelijke daden, 'bij geen Turk nog Arabier gehoord'.²¹⁶ Van der Heiden kondigt dan ook aan dat de naam van Luxembourg niet meer herdacht zal worden.

Na deze negatieve afbeelding van de strijd in Bodegraven en Zwammerdam, is het contrast met de redding door Willem III nog groter.

De dappre Willem rukt in aller ijl bij een
Zijn' Benden, die toen kloek voor de oude Vrijheid streên:
Hij voerde zelve aan, op 't briessend Paard gesteegen,
Waar door wij Stad op Stad en Sterkten weederkreegen.
Niet door een laf verraad. O neen! Maar door 't Beleid
En oologskunde van Oranjes Dapperheid.²¹⁷

In dit fragment worden enkel de positieve elementen beschreven. Hoe de strijd verlopen is, wordt niet gemeld. Verder is de toon van de auteur, vergeleken met zijn toon als hij over de Fransen

---

²¹² Heiden 1695d: 11-12.

²¹³ Wie is wie in de klassieke wereld 2007: 39.

²¹⁴ Heiden 1695d: 12.

²¹⁵ Heiden 1695d: 12.

²¹⁶ Heiden 1695d: 13.

²¹⁷ Heiden 1695d: 14.

spreekt, erg lovend. Het paard briest, de manschappen zijn kloek, Willem III is dapper en ze winnen ook nog eens. Twee jaar later, in 1674, is het gevaar geweken en hebben de Fransen zich teruggetrokken. Als op 10 augustus 1678 de Vrede van Nijmegen gesloten is, lijkt de rust weer te zijn teruggekeerd.²¹⁸

Dit is dan ook het tijdstip waarop Willem III met Mary Stuart II gaat trouwen. 'Het Oorlog was ten end. Een ieder wierd verliefd'.²¹⁹ Het huwelijk was een verstandshuwelijk, zoals Van der Heiden ook laat blijken. 'Zijn liefde was gegrond op Oordeel en Verstand; Hij trouwde uit liefde en ook tot heil van 't Vaaderland'.²²⁰ Deze periode van rust en geluk was slechts tijdelijk, omdat er vanuit Frankrijk weer een nieuwe dreiging kwam. Lodewijk XIV wordt wederom met veel negatieve zaken geassocieerd, zoals een slang en een vos. Opmerkelijk is dat Van der Heiden hierna schrijft: 'U weet een vals begrip van al zijn doen te geeven'.²²¹ Van der Heiden heeft echter niemand aangesproken in de pagina's voor het noemen van deze 'u'. Op wie deze verwijzing terugslaat is dan ook niet goed te zeggen.

De negatieve berichten over Lodewijk XIV blijven komen, maar ook Jacobus II wordt besproken door Van der Heiden. Jacobus II en Lodewijk XIV waren allebei katholiek en zij lieten protestanten vervolgen. Volgens Van der Heiden probeerden zij het ware christendom tot aan de grond te vernielen. Dit had als gevolg dat de 'Moedwil, Dwang en Haat [...] op den Troon [wordt] gezet'.²²² Jacobus II had echter tot op dat moment nog geen zoon gekregen, waardoor de troonopvolging van Jacobus II niet veilig was gesteld. Op 20 juni 1688 werd er een zoon geboren, maar men beweerde echter dat dit kind niet van Jacobus II en zijn vrouw was, maar dat het een list was om de troonopvolging veilig te stellen. Onder het volk wordt de waarheid van de geboorte betwijfeld: 'Het volk begon, wel haast, dees' schelmerij te merken, En tragt zig, door geweld en oproer, te versterken'.²²³

Het volk komt dus in opstand tegen koning Jacobus II, waardoor men, volgens Van der Heiden, in het Hoger- en Lagerhuis oppert om Willem III te laten komen. In *Stadhouder-koning Willem III* van Wout Troost (2007) kunnen we echter lezen dat de zaken wat genuanceerder lagen. 'Om zo'n bondgenootschap [tussen Frankrijk en Engeland, JvL] te voorkomen besloot Willem III naar Engeland te gaan. Hij wilde echter niet als een usurpator beschouwd worden en probeerde daarom de indruk te wekken, dat het initiatief voor zijn tocht in Engeland genomen was'.²²⁴ Het was dus niet

---

²¹⁸ Troost 2007: 102.

²¹⁹ Heiden 1695d: 15.

²²⁰ Heiden 1695d: 15.

²²¹ Heiden 1695d: 15.

²²² Heiden 1695d: 16.

²²³ Heiden 1695d: 18.

²²⁴ Troost 2007: 191.

zo dat 'Zij [...] Willem [smeken], om zijn bijstand, in dien nood; Terwijl hen dreigd een onvermijdelijke dood'.²²⁵

Willem III vertrekt dus richting Engeland. Wederom maakt Van der Heiden hierbij een vergelijking tussen een slechte vorst en de goede Willem III. Jacobus II had namelijk eens ten tijden van oorlog op een schip geschreven: 'Men roei Kartago uit', waarmee hij doelde op de Republiek, maar Willem III 'was niet geneigd tot bloed te plengen. Hij tragtt' niet anders dan als tot reedenen te brengen, Den Kooning'.²²⁶ Waarom er dan wel soldaten mee gingen, laat Van der Heiden in het midden. De tocht over zee beschrijft Van der Heiden met verschillende mythologische figuren, die Willem III allemaal gunstig gestemd waren, bijvoorbeeld Neptunus, nimfen en Triton.²²⁷

Zijn aankomst in Engeland wordt ook erg positief beschreven. 'Hij word met veel gejuig verwelkooft aan de strand, Een groote meenigte komt schielijk toegevloogen En roept: zijt welkom Prins, met traanen in hunne oogen'.²²⁸ Uit naam van de 'Britsse Maagd' opent Van der Heiden een lofzang op Willem III. Een fragment hieruit is hieronder weergegeven. Van der Heiden vergelijkt in dit fragment Willem III met Perseus die Andromeda redde.

O allergrootste Held,
Die boozer wangedrogt, als Perseus, hebt geveld!
En mij verlost, als hij Andromeda, van plaagen.
Wijl ik uw teedre ziel beweegde door mijn klaagen;
'k Blijf Neederland; maar U, het allermeest' verplicht,
Voor 't grootste wonderwerk, het geen Gij hebt verricht.
Wat dankbaarheid kan ik U, voor dat wonder, geeven?²²⁹

In dit fragment positioneert Van der Heiden de Britten nederig ten opzichte van Willem III. In de passage die volgt op het fragment, zegt hij dat de tocht van Willem III naar Engeland wereldwijd bewonderd wordt, bij 'Schyt, en Turk, en Moor. Geen stouter Heldenstuk, wierd immermeer begonnen, [...] Nooit zag het Aardrijk, zulk een weêrgâlooze Daad, Die alle Heldenlóf, in roem, te booven gaat'.²³⁰ De roem voor Willem III is zelfs zo groot dat alle heldendaden van grote Romeinse en Griekse vorsten vergeten zullen worden, 'Want Willem overtreft all' deeze groote Helden'.²³¹

---

²²⁵ Heiden 1695d: 18.

²²⁶ Heiden 1695d: 19.

²²⁷ Heiden 1695d: 20.

²²⁸ Heiden 1695d: 20.

²²⁹ Heiden 1695d: 21.

²³⁰ Heiden 1695d: 22.

²³¹ Heiden 1695d: 22.

Met Jacobus II is het echter minder goed afgelopen. ‘Hij vind geen heul nog troost bij all’ zijne Onderzaaten, Zo wel van Vrienden; als van Vijanden, verlaaten’.²³² Hij vlucht tenslotte ‘lafhartig! zonder reeden: Want Willem had hem niet gedwongen nog bestreeden’ naar Frankrijk, waar hij door Lodewijk XIV opgevangen wordt.²³³

Door het vertrek van Jacobus II is de sfeer plotseling veel vrolijker in Engeland en wordt Willem III door iedereen bejubeld. Van der Heiden heeft wederom het contrast weergegeven tussen de heerschappij van de ‘slechte’ vorst en de daarna goede periode die dankzij Willem III angebroken is. Hij zet hiermee een positief beeld van Willem III neer.

Ten slotte komt Mary Stuart II over vanuit de Republiek en worden Willem III en zij gekroond tot koning en koningin van Engeland. Van der Heiden spreekt de Britse bevolking aan door hen te tonen wat er verbeterd is in hun land: Willem III heeft hen de vrijheid teruggegeven.

Nu Engeland bevrijd is van de katholieke vorst, moet Ierland ook overwonnen worden. Ierland wordt ‘Gesterkt door Lodewijk en zijne Fransse Benden’.²³⁴ Willem III gaf het bevel aan Godard van Reede van Ginkel om Ierland te overwinnen.²³⁵ Ginkel wist de overwinning te behalen, want hij ‘toond zig als de grootste Held, Die Willem volgde kloek in ’t bloedig oorlogsveld’.²³⁶ Door Willem III te volgen heeft hij de overwinning behaald, waardoor eigenlijk Willem III de lof krijgt.

Op dit punt lijkt het alsof Van der Heiden zich beperkt voelt om zijn betoog niet langer te maken. Hij meldt nog kort dat hij bepaalde zaken niet beschreven heeft, zoals het bericht dat Willem III dood zou zijn, de wijze waarop Mary Stuart II Engeland regeerde toen Willem III in Ierland was en hoe hij ingehaald werd in Londen na de overwinning op Ierland. Wel bespreekt hij nog hoe Willem III op 30 januari 1691 in Den Haag aankwam. ‘Nooit wierd Augustus, nog de strijdbare Trajaan Zo pragtig ingehaald. Nooit zag men Cezars Daaden Zo luisterrijk gekroond, met zo veel Lauwerblaaden En Zeegeteekens, als nu sieren Willems Hoofd’.²³⁷

De zangheldin van Van der Heiden laat de lezers nog een laatste heldendaad lezen, namelijk de overwinning van Namen. Daar overwon Willem III met zijn manschappen de Franse koning Lodewijk XIV, ‘Niet als de Lélivorst, door eereeloos verraad, Maar door zijn Krijgskunde, als een eereelijke Soldaat’.²³⁸ Dit verschil tussen Lodewijk XIV en Willem III werd ook al eerder beschreven op de twaalfde pagina in de *Geboortezang*. Het leger van Lodewijk XIV durfde volgens Van der Heiden niet te vechten, wat voor Van der Heiden een reden is om Lodewijk XIV op zijn plaats te zetten.

---

²³² Heiden 1695d: 23.

²³³ Heiden 1695d: 23-24.

²³⁴ Heiden 1695d: 28.

²³⁵ Troost 2007: 276.

²³⁶ Heiden 1695d: 28.

²³⁷ Heiden 1695d: 29.

²³⁸ Heiden 1695d: 31.

O onuitwisbre schande! o vlek! o smaad en hoon!
O fransse Mahomet! Hoe waggeld uwe kroon!
Waar is uw groote naam? Waar zijn uw' Heldenwerken?
Bestaan ze in woede en moord? 't Verwoesten van de Kerken,
Zijn dat uw Heldendaân? Word dus uw lof verbreid?
O Lodewijk, dit is verkeerde dapperheid!²³⁹

Willem III won de strijd om Namen door 'Deugd en Heldenmoed'²⁴⁰. Daarmee is de lange rij van historische gebeurtenissen afgesloten en zijn we ondertussen bijna in het heden van Van der Heiden gekomen.²⁴¹ Tot slot richt Van der Heiden zich tot Willem III. Hij stelt zich nederig tegen hem op en zegt dat zijn gedicht tekort komt om de oorlogsroem van Willem III te beschrijven. De naam van Willem III is namelijk wereldwijd bekend; Indianen, Amerikanen, Europeanen, Aziaten en Afrikanen 'Verwondren zig [...] Van uwe Heldendaân'.²⁴² De roem van Willem III overschaduwde zelfs de glans van Lodewijk XIV, wat we al vaker gelezen hebben.

Van der Heiden roemt Willem III verder om zijn heldendaden, waarbij hij zijn eigen schrijfwerk als onvoldoende beschrijft. Hij wenst dat hij de hoge stijl van Horatius, maar ook de kunst van de *aemulatio* zoals Joost van den Vondel die toepast, zou kunnen beheersen. Daarnaast zou hij net zoals de Griekse schilder Apelles Willem III willen schilderen, waarbij hij hem 'naar het leeven' zou willen afbeelden.²⁴³ Van der Heiden noemt nog een aantal kunstenaars die hij benijdt, wiens vaardigheden hij zou willen hebben om iedereen over de deugden en heldendaden van Willem III te vertellen, die zo dapper gewonnen had in Namen.

Hier staat Van der Heiden overigens nog even stil bij de mannen die overleden zijn in de strijd bij Namen. Hij roemt hen om hun dapperheid en rouwt om hun dood. De mannen die wel levend uit de strijd kwamen, roemt Van der Heiden ook. De *argumentatio* sluit dus af met het noemen en loven van de laatste heldendaad van Willem III in 1695.²⁴⁴

5.4 Peroratio

De *peroratio* vat kort samen wat Van der Heiden beschreven heeft. 'Hier hebt ge een kort begrip van Koning Willems Lóf, zijn roem en deugden uit die overrijke Stof Der Heldendaaden, en een Schets

---

²³⁹ Heiden 1695d: 31.

²⁴⁰ Heiden 1696d: 32.

²⁴¹ Heiden 1695d: 31; De slag om het kasteel in Namen was namelijk op 1 september 1695.

²⁴² Heiden 1695d: 32.

²⁴³ Heiden 1695d: 33.

²⁴⁴ Heiden 1695d: 34-35.

van 's Koningks Leeven'.²⁴⁵ De dichter meldt wederom dat zijn werk 'slegts maar een schets en schaduw' van zijn 'Daaden' is.²⁴⁶ Hij roept vervolgens Groot-Brittannië en de Republiek aan om vrolijk te zijn vanwege de verjaardag van Willem III en om te bidden dat hij nog vele jaren mag leven om de landen te beschermen.

Hij levee lang op de aard; want aan des Koningks leeven
Hangd heel Europaas heil. Hij 's de allersterste Stut,
Die Engeland onderschraagd en Neederland beschut,
Voor 't Neederstorten. Hij 's een Atlas sterk in 't draagen
Die zelf, den Waereldkloot alleen, schijnd te onderschraagen.
Hij is de Zeilsteen, en de Stierman van het Schip
Der vrije Staaten, 't geen Hij hoed voor strand en klip.
Hij is ons anker en onze eerste en leste hoope,
Op zijn' Beleid zien all' de Vorsten van Európe.
Houwd deezen Koning dan, o Bataviers! zo waard
En dierbaar; want men vind zijn weêrgaâ niet op de aard!²⁴⁷

De laatste lofzang op Willem III vat nog eenmaal alle vergelijkingen en metaforen samen en de *Geboortezang* wordt uiteindelijk afgesloten met een wens aan God. Van der Heiden vraagt God of Hij Willem III nog lang succesvol wil laten zijn en of Hij Willem III wil behoeden van het 'Fransse moordverraad'.²⁴⁸ De slotwoorden van de *Geboortezang* zijn 'constantio et labore': wees consequent en werk hard.

Door de thematiek van de *Geboortezang* geeft het werk een mooi overzicht van de verschillende gebeurtenissen in het leven van Willem III, maar het geeft ons met name inzichten in hoe Van der Heiden die gebeurtenissen beschrijft. Hij positioneert Willem III vooral ten opzichte van de in Van der Heidens ogen slechte vorsten, zodat Willem III nog positiever afgebeeld wordt.

Lodewijk XIV en Jacobus II worden met negatieve benamingen en bijvoeglijke naamwoorden beschreven, terwijl Willem III alleen met positieve woorden beschreven wordt. De heldendaden van Willem III worden ook uitgebreid beschreven, maar van Lodewijk XIV en Jacobus II alleen de gebeurtenissen waar zij slecht uit de verf komen.

Door de sterke samenhang tussen de narratieve en argumentatieve kenmerken van deze tekst kon Van der Heiden feiten direct interpreteren. Hierdoor creëerde hij beter onderbouwde

---

²⁴⁵ Heiden 1695d: 35.

²⁴⁶ Heiden 1695d: 35.

²⁴⁷ Heiden 1695d: 35-36.

²⁴⁸ Heiden 1695d: 36.

argumenten, omdat de bewijsvoering en het argument dicht bij elkaar staan. De lezer zal dus op die manier meer beïnvloed zijn, dan wanneer de feiten en de argumenten ver uit elkaar geplaatst zouden zijn.

Van der Heiden heeft dus de publieke opinie op verschillende manieren geprobeerd te beïnvloeden. Ten eerste beschrijft hij van het leven van Willem III in de Geboortezang, waarin voornamelijk de positieve gebeurtenissen de aandacht krijgen. Deze gebeurtenissen worden gelijk gekoppeld aan de argumenten die aandragen dat Willem III een fantastische held is. Ten tweede profileert Van der Heiden Willem III ten opzichte van de 'slechte' vorsten, zodat het beeld van Willem III positiever wordt.

Conclusie

Pamfletten waren in de zeventiende eeuw het middel om een mening over een bepaalde zaak te uiten. Vaak gaven politieke gebeurtenissen aanleiding tot het schrijven van een pamflet. Dit is ook het geval bij de pamfletten van Samuel van der Heiden. De vraag die ik wilde beantwoorden in dit onderzoek is: hoe wordt de publieke opinie beïnvloed in de pamfletten van Samuel van der Heiden over Willem III? De vijf pamfletten die ik behandeld heb, maken onderdeel uit van de discussie tussen Oranje- en staatsgezinden over het voortbestaan van het stadhouderschap. Willem III speelde een grote rol in deze discussie, omdat hij door geboorte de nieuwe stadhouder zou zijn. De staatsgezinden vonden echter dat de Republiek op een andere manier bestuurd zou moeten worden.

De vijf pamfletten van Van der Heiden zijn voorbeelden van teksten waarin een Oranjegezinde auteur zijn publiek probeert te beïnvloeden door hen zijn mening op te leggen. Hij maakt hierdoor onderdeel uit van de publieke discussie tussen Oranje- en staatsgezinden, die in de *Oranjelof* het duidelijkste naar voren komt. Van der Heiden noemt in dit pamflet het bestaan van een gemeenschappelijke opinie over Willem III, die in zijn ogen lasterend is. Hij probeert deze publieke opinie om te buigen naar een positievere houding ten opzichte van Willem III. Het sturen van de publieke opinie is echter niet alleen het geven van tegenargumenten om het werk van de tegenstander minder overtuigend te maken. Deze beïnvloeding kan ook subtieler weergegeven worden. In de vijf pamfletten van Samuel van der Heiden hebben we een aantal van deze middelen om de publieke opinie te beïnvloeden voorbij zien komen.

Binnen het retorisch stramien van een pamflet, dat doorgaans de opbouw *exordium*, *narratio*, *argumentatio* en *peroratio* heeft, heeft de auteur de vrijheid om de inhoud zelf te bepalen. In de pamfletten van Van der Heiden ligt de nadruk voornamelijk op de *argumentatio*. In de *Neederlandsse Helden-lof*, maar ook in de *Geboortezang*, *Neerlands-treurzang* en *Oranjelof* probeert de auteur de opinie van zijn publiek te beïnvloeden door argumenten aan te dragen. Deze argumenten verschillen echter wel per pamflet. De *Oranjelof* is geschreven om de eer van Willem III te herstellen, waardoor de argumenten in de *argumentatio* enkel voorbeelden van *refutatio* zijn. *Neerlands-treurzang* is opgebouwd volgens het retorische stramien voor funeraire poëzie, waardoor de argumenten in dit pamflet voorbeelden zijn van *laus*, *luctus* en *consolatio*. Dit pamflet is geen verdediging van eerdere tegenargumenten, maar waarschijnlijk bedoeld om een positief beeld te schetsen van Willem III en Mary Stuart II.

De argumenten om dit positieve beeld te schetsen in de vijf pamfletten zijn vaak vergelijkingen met andere Europese vorsten. Willem III wordt vooral met Lodewijk XIV en Jacobus II vergeleken, die volgens Van der Heiden voorbeelden van slechte vorsten zijn. Hij geeft voorbeelden

van slechte daden van Lodewijk XIV en Jacobus II en door deze *loci a contrario* lijken de daden van Willem III nog beter. Slechte daden van Willem III worden echter niet genoemd.

De argumenten die Van der Heiden aandraagt zijn vaak onderbouwd met feitelijke gegevens, waardoor hij zijn betoog sterker maakt. In de *Geboortezang* komt dit sterk naar voren, omdat het betoog vormgegeven is rond historische feiten, maar ook in de andere pamfletten baseert Van der Heiden een groot deel van zijn argumenten op feiten. In *Neerlands-treuzang* verwijst hij zelfs naar bronnen die hij gebruikt heeft voor zijn betoog.

Daarnaast geeft Van der Heiden door middel van het gebruik van benamingen en bijvoeglijke naamwoorden een duidelijke scheiding aan tussen voor- en tegenstanders van de heerschappij van Willem III. Willem III wordt beschreven met veel positieve uitroepen, aanspreekvormen, bijvoeglijke naamwoorden en vergelijkingen. Hij wordt bijvoorbeeld ‘de allergrootste Held’ genoemd.²⁴⁹ De tegenstanders en Lodewijk XIV en Jacobus II worden daarentegen aangesproken met ‘lasteraars’²⁵⁰ of ‘Dwingeland’.²⁵¹ Het verschil tussen goed en kwaad maakt Van der Heiden ook in zijn typografie. Vaak worden de namen en persoonlijke voornaamwoorden, die naar de helden en vijanden verwijzen, in een afwijkend lettertype of in cursieve letters gedrukt. Zo is het voor de lezer in een oogopslag duidelijk wie tot de goede mensen behoort en wie tot de slechten gerekend moet worden. Het gebruik verschilt echter wel per tekst, in de *Lof-zang* zijn de cursief gedrukte namen ‘goed’, terwijl de cursieve tekst in *Neederlandsse helden-lof* naar de ‘slechte’ mensen verwijst.

Tegenover mensen waar hij positief over spreekt, stelt Van der Heiden zich nederig op. Hij vraagt hun goedkeuring voor het schrijven over hun heldendaden, zoals hij in de *Neederlandsse Helden-lof* aan Willem III vraagt: ‘Gun my u needrig aan te spreken’.²⁵² Schrijft hij echter over iemand van de tegenpartij, dan is zijn houding totaal anders: ‘Boosaardig Wangedrógt uit Proserpijn gebooren, [...] Ontmenste Lasteraar!’²⁵³

De *Lof-zang* heeft de opbouw van een Pindarische ode, waardoor de retorische kenmerken niet direct te vergelijken zijn met de andere pamfletten. Er zijn echter wel overeenkomsten te vinden, want in de *Lof-zang* gebruikt Van der Heiden dezelfde aanspreekvormen en benamingen, die hierboven zijn beschreven, om een positief beeld van Willem III en een negatief beeld van zijn tegenstanders te creëren.

Naast retorische kenmerken en aanspreekvormen probeert Samuel van der Heiden ook om andere dichters te laten schrijven over Willem III. De andere dichters beïnvloeden dan met hem de publieke opinie, omdat ze deelnemen aan de publieke discussie. Daarnaast noemt hij ook enkele

---

²⁴⁹ Heiden 1695d: 21.

²⁵⁰ Heiden 1695c: 9.

²⁵¹ Heiden 1692a: 3.

²⁵² Heiden 1692b: 10.

²⁵³ Heiden 1695c: 5-6.

dichters, zoals Lukas Rotgans en Laurens Bake, die hij roemt om hun dichtkunsten. Hij stelt zichzelf erg nederig op wanneer hij hen aanspreekt in zijn pamfletten, maar ook wanneer hij schrijft over zijn eigen schrijfkunsten. Hij gebruikt zijn zangheldin of –godin om zijn dichtkunsten te beschrijven. Het gebruik van deze zangheldin en het noemen van eerdere werken geven het idee dat Van der Heiden zich bewust was van zijn verschillende werken en dat hij een oeuvre op aan het bouwen was. Zijn nederigheid ten opzichte van andere dichters zou hier ook op kunnen duiden, omdat hij daarmee aangeeft dat hij zich tussen hen bevindt, of graag tussen hen zou willen bevinden.

Dat Samuel van der Heiden geprobeerd heeft om de publieke opinie te beïnvloeden, komt duidelijk naar voren in zijn pamfletten. Door zijn oproepen aan zijn lezers en andere dichters om met hem te schrijven over de heldendaden van Willem III deed hij dit direct, maar ook door het gebruik van argumenten, aanspreekvormen, bijvoeglijke naamwoorden en typografische kenmerken stuurt Van der Heiden de publieke opinie. Na het lezen van zijn pamfletten is de boodschap voor mij duidelijk: ‘Volg het doorlugtig Helden-spoor, Des grooten Willems van Oranje; De stut van Neêrland en Brittanje.’²⁵⁴

In de vijf verschillende pamfletten zijn er dus een aantal overeenkomstige middelen gebruikt om de publieke opinie te beïnvloeden. Van der Heiden was echter niet de enige pamfletschrijver aan het eind van de zeventiende eeuw. Om te onderzoeken hoe andere auteurs de publieke opinie in hun pamfletten probeerden te beïnvloeden kan dezelfde analysemethode gebruikt worden als degene die ik gebruikt heb. In de eerste plaats is het belangrijk om te kijken naar het type argumenten dat in de *argumentatio* gebruikt wordt, maar ten tweede zijn aanspreekvormen, benamingen en de houding van de auteur middelen waardoor een auteur zijn publiek kon bespelen.

Onderzoek naar de persuasieve functie van pamfletten heeft Roeland Harms al in 2011 gedaan. De nadruk in dat onderzoek lag echter niet op de literaire kenmerken van de pamfletten zelf, maar op de invloed van politici, auteurs en boekverkopers op de publieke opinie. In mijn analysemodel is de nadruk gelegd op de manier waarop de auteurs door middel van geschreven teksten de publieke opinie probeerden te beïnvloeden, waarbij vooral naar de teksten zelf gekeken wordt.

De pamfletten van Samuel van der Heiden zijn divers, maar geven slechts een kant weer van de discussie tussen Oranjegezinden en staatsgezinden. Het zou interessant zijn om ook pamfletten van tegenstanders van Willem III te analyseren. Dan kan onderzocht worden of zij dezelfde kenmerken gebruikten als Van der Heiden om de publieke opinie te beïnvloeden. Wanneer overeenkomsten gevonden worden tussen de pamfletten van voor- en tegenstanders van Willem III,

---

²⁵⁴ Heiden 1692b: 11.

dan zou mijn analysemodel gebruikt kunnen worden voor verder onderzoek naar de beïnvloeding van de publieke opinie in andere pamfletten.

Bibliografie

Primaire literatuur

- Brand, J., *Op Willem den Derden, Koning van Groot Britanje, Vrankryk en Yrlandt, Beschermer des Geloofs, enz.* In *Heldendicht beschreven door den Heere Lukas Rotgans*. In: L. Rotgans, *Wilhem de Derde*, Amsterdam 1710. Te raadplegen op: http://dbnl.org/tekst/rotg001_wilh01_01/rotg001wilh01_01_0008.php [07-04-2012].
- Heiden, S. van der, 'Aan den Heere Lukas Rotgans; wanneer zyn Ed. het Léven van Wilhem den Derden. In *Heldendicht uitgaf*'. In: L. Rotgans, *Wilhelm de derde*. Amsterdam 1710. Te raadplegen op http://www.dbnl.org/tekst/rotg001wilh01_01/rotg001wilh01_01_0009.php [07-04-2012].
- Heiden, S. van der, *Apollo gehoond; door een kreupel dicht, genaamd: Spiegel der goede vrouwen, gerijmd door C.R.* Den Haag 1690. Te raadplegen in de catalogus van W.P.C. Knuttel (13564) en op: <http://tempo.idcpublishers.info.access.authkb.kb.nl/protected/adobepdf/H-2500-13564/13564.pdf> [12-03-2012].
- Heiden, S. van der, *D'adellijkke juffer. Of De bedroge trotsheyd. Kluchtspel*. Utrecht 1688.
- Heiden, S. van der, *Geboortezang of de oranjeboom in zijn Wasdom en volle Kragt: zijnde eene beknopte schetse van het leeven en heldendaaden van Willen den III*. Utrecht 1695. Te raadplegen in de catalogus van W.P.C. Knuttel (14188) en op: <http://tempo.idcpublishers.info.access.authkb.kb.nl/protected/adobepdf/H-2500-14188/14188.pdf> [05-02-2012]. Aangeduid met Heiden 1695d.
- Heiden, S. van der, *Lof-zang, gezongen op de blijde overkomste van zijne Door-lugtigste, Grootmagtigste en nooit verwonnene Majesteit Willem den III den, Kooning van Groot-Brittannien, Vrankrijk en Yrland, enz. enz. enz. Gelukkig in de oranje-pólder op den 16/6 van lente-maand 1692 geland, en dien zelve avond in 's Graavenhaage voor de Burgerye ingehaald*. Utrecht 1692. Aangeduid met Heiden 1692a.
- Heiden, S. van der, *Neederlandsse helden-lof, gezonden ter onsterffelijker eere der Engelsse en Neederlandsse zee-helden; dewelcke op den 29ste van Bloei-maand 1692, na een bloedig Zee-gevegt, als Overwinnaars oover de Fransse Vloot, Zeegepraaldde*. Utrecht 1692. Aangeduid met Heiden 1692b.
- Heiden, S. van der, *Neerlands-treuzang of kooningklijke traanen; uitgestort over de Allerbeklaagelijkste, Schaadelijkste en zeer ontijdige Dood van de Groot-magtigste, Doorlugigste en in den Deugden onvergelijkelijke vórstinne Maria Stuart*. 1^e druk, Utrecht 1695. Te raadplegen in de catalogus van W.P.C. Knuttel (14085) en op: <http://tempo.idcpublishers.info.access.authkb.kb.nl/protected/adobepdf/H-2500-14085/14085.pdf> [05-02-2012]. Aangeduid met Heiden 1695a.
- Heiden, S. van der, *Neerlands-treuzang of kooningklijke traanen; uitgestort over de Allerbeklaagelijkste, Schaadelijkste en zeer ontijdige Dood van de Groot-magtigste, Doorlugigste en in den Deugden onvergelijkelijke vórstinne Maria de II*. 2^e druk Amsterdam 1695. Te raadplegen in de catalogus van W.P.C. Knuttel (14086) en op: <http://tempo>.

idcpublishers.info.access.authkb.kb.nl/protected/adobepdf/H-2500-14086/14086.pdf [05-02-2012].

Aangeduid met Heiden 1695b.

Heiden, S. van der, *Op het huuwelyk van den [...] heer Samuel Kabeljau [...] en [...] Anna Ruil*. Utrecht 1690.

Heiden, S. van der, *Oranjelof, verdedigd en gewrooken teegens alle Góddelooze, Bloedorstige, Naamschendige Lasteraars en Verraaders, dewelke Haare Doorluchtige en onvergelijkelijke Majesteiten Willem den III. en Maria de II. [...] zoeken te benadeelen*. Utrecht 1695. Aangeduid met Heiden 1695c.

Heiden, S. van der, *Roem-trompet der vrouwen*. Den Haag 1687.

Heiden, S. van der, *Roem-trompet der vrouwen*. Den Haag 1690 (herdruk van 1687). Te raadplegen in de catalogus van W.P.C. Knuttel (13561) en op: <http://tempo.idcpublishers.info.access.authkb.kb.nl/protected/adobepdf/H-2500-13561/13561.pdf> [10-2012].

Rabus, P., J. Brandt, J. Luiken, J. Semein, *Opkomst, geboorte, leven en dood van Maria Stuart, koningin van Groot Brittanje, Vrankryk en Yerland*. Amsterdam 1695. Geraadpleegd op: <http://bit.ly/IAycuA> [25-04-2012].

Rotgans, L., *Gedichten op de vervolging tegen de beleiders van de hervormde godsdienst*. Utrecht 1691. Geraadpleegd op: <http://bit.ly/IMaGcs> [25-04-2012].

Rotgans, L., *Poëzy*. Leeuwarden 1715. Postuum uitgegeven door F. Halma. Te raadplegen op: <http://books.google.nl/books?id=mxtbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=lukas+rotgans&hl=nl&sa=X&ei=H5yBT-SPDanEQW1-viLBw&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=lukas%20rotgans&f=false> [07-04-2012].

Rotgans, L. *Wilhem de Derde*. Amsterdam 1710. Te raadplegen op: http://www.dbnl.org/tekst/rotg001wilh01_01/ [12-04-2012].

Secundaire literatuur

Aa, A.J. van der, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 1. Haarlem 1852. Geraadpleegd op: http://dbnl.org/tekst/aa__001biog01_01/index.php [12-3-2012].

Aa, A.J. van der, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 11. Haarlem 1865. Geraadpleegd op: http://dbnl.org/titels/titel.php?id=aa__001biog13 [12-03-2012].

Agulhon, M., 'De Franse republiek en haar symbolen'. 2001. Op: <http://www.ambafrance-nl.org/De-Franse-Republiek-en-haar> [29-03-2012].

Dingemanse, C.W., *Rap van tong, scherp van pen. Literaire discussiecultuur in Nederlandse praatjespamfletten (circa 1600-1750)*. Hilversum 2008.

Haks, D., 'Maria Stuart II (1662-1694)'. In: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. 2012. Geraadpleegd op: <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/MariaStuartII> [12-04-2012].

Harline, G.E., *Pamphlets, printing and political culture in the early Dutch Republic*. Dordrecht 1987.

- Harms, R., *Pamfletten en publieke opinie. Massamedia in de zeventiende eeuw*. Amsterdam 2011.
- Horatius, *Horace Odes II, Vatis amici*. Ed. D. West. New York 2004. Geraadpleegd op: http://books.google.nl/books?id=uB66cO3x1uwC&dq=horace+odes+vescimur&hl=nl&source=gbs_navlinks_s [14-04-2012].
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen* (tweede herz. druk): derde deel, eerste stuk. Haarlem 1860. Geraadpleegd op: http://www.dbnl.org/arch/jong102_gesc07_01/pag_jong102gesc07_01.pdf [29-03-2012].
- Kruif, J. de, M. Meijer Drees, J. Salman, *Het lange leven van het pamflet. Boekhistorische, iconografische, literaire en politieke aspecten van pamfletten 1600-1900*. Hilversum 2006.
- Leeman, A.D. en A.C. Braet, *Klassieke retorica, haar inhoud, functie en betekenis*. Groningen 1987.
- Miedema, H., *Kunst historisch*. Schwartz 1989. Geraadpleegd op: <http://books.google.nl/books?id=xQVNAAAYAAJ&q=kunst+historisch+miedema&dq=kunst+historisch+miedema&hl=nl&sa=X&ei=gLiJT9aQMYOUOu3wdYJ&ved=0CEEQ6AEwAA> [09-04-2012].
- Porteman, K. en Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam 2008.
- Spies, M., *Rhetoric, Rhetoricians and Poets. Studies in Renaissance Poetry and Poetics*. Amsterdam 1999.
- Stipriaan, R. van, *Het volle leven: Nederlandse literatuur en cultuur ten tijde van de Republiek (circa 1550-1800)*. Amsterdam 2002.
- Troost, W., *Stadhouder-koning Willem III. Een politieke biografie*. Hilversum 2001.
- Verkruisje, P.J. e.a., *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Geraadpleegd op: http://dbnl.org/tekst/bork001lett01_01/ [10-03-2012].
- Verkruisje, P.J., 'Wacht u voor de bladwachter! Custodering, signering en paginering in de handpersperiode'. In: E Codicibus Impressisque. Opstellen over het boek in de Lage Landen voor Elly Cockx-Indestege. Dl. II: Drukken van de zestiende tot de twintigste eeuw. Eindred. J. Hanselaer en H. Meeus. Leuven 2004, p. 571-594. Geraadpleegd op: <http://cf.hum.uva.nl/nhl/voorpublicaties.htm> [14-04-2012].
- Vrieler, J., *Het poëtisch accent. Drie literaire genres in zeventiende-eeuwse Nederlandse pamfletten*. Hilversum 2007.
- Wie is wie in de klassieke wereld*. Kampen 2007. Geraadpleegd op: <http://books.google.nl/books?id=e8xxLd5uzbAC&printsec=frontcover&hl=nl#v=onepage&q&f=false> [14-04-2012].
- Witstein, S.F., *Funeraire poëzie in de Nederlandse Renaissance. Enkele funeraire gedichten van Heinsius, Hooft, Huygens en Vondel gezien tegen de achtergrond van de theorie betreffende het genre*. Assen 1969. Geraadpleegd op: http://www.dbnl.org/tekst/wits007fune01_01/ [20-03-2012].